

Ο Μότσαρτ και ο Μασωνισμός

"Η μουσική και πνευματική ανάπτυξη του Μότσαρτ¹, πορεύτηκε, εντελώς ανεξάρτητα από την προσωπική του μοίρα, σ' έναν κόσμο κλειστό κι απροσπέλαστο, μακριά από οποιαδήποτε καθημερινή πείρα².

"Η συναίσθηση της συμμετοχής του στην Εταιρία των Μασόνων διαποτίζει όλο το έργο του. Όχι μονάχα ο "Μαγικός Αυλός", αλλά και πολλά άλλα έργα του Μότσαρτ είναι μασωνικά, μολονότι στους αμήτους δεν αποκαλύπτουν τίποτα γι' αυτό τους το χαρακτηριστικό³.

Τα δύο αυτά αποσπάσματα του ίδιου βιβλίου είναι στην πραγματικότητα αντιφατικά. Η δραστήρια συμμετοχή του Μότσαρτ στην Εταιρία των Μασόνων είναι μιά αναμφισβήτητη απόδειξη ότι τον απασχολούσαν βαθειά τα προβλήματα της κοινωνίας μέσα στην οποία ζούσε, της κοινωνίας που οι αγώνες και οι ελπίδες της καθρεφτίζονται στη μουσική του.

Είναι γενικά αναγνωρισμένο ότι ο *Μαγικός Αυλός* (*Die Zauberflöte*, KV 620) είναι μια μουσική έκφραση των μασωνικών ιδεών, αλλά δεν έχει γίνει ως τώρα μιά πραγματική μελέτη, για τον τρόπο με τον οποίο οι ιδέες αυτές εκφράζονται στην ενόργανη μουσική του Μότσαρτ. Για να καταλάβουμε το Μαγικό Αυλό, πρέπει να τον μελετήσουμε στο φως της γνώσης μας για το Μασωνισμό (*Freemasonry*)⁴ στην εποχή του Μότσαρτ, αφού πρώτα θυμηθούμε ότι στην Κεντρική Ευρώπη, στα τέλη του δέκατου όγδοου αιώνα, ο Μασωνισμός αντιπροσώπευε ένα μέρος του επαναστατικού κινήματος, και έτσι, διέφερε πολύ από την εταιρεία όπως την ξέρουμε σήμερα στην Αγγλία. Ακόμα, ότι στο δέκατο όγδοο αιώνα, υπήρχαν πολλές και διαφορετικές μορφές του Μασωνισμού σε διάφορες χώρες. Στην Αυστρία, είχε την πιο πλατειά υποστήριξη το κίνημα αυτό που είναι γνωστό σαν *Διαφωτισμένος Μασωνισμός* (*Illuminated Freemasonry*)⁵, και που είχε την καταγωγή του στην Βαυαρία, ένα από τα πιο καθυστερημένα κράτη της Γερμανικής Αυτοκρατορίας, Συγγραφείς της εποχής περιγράφουν τη φτώχεια και την αμάθεια των χωρικών, την κυριαρχία των κληρικών, το θρησκευτικό φανατισμό, και την οργή των διανοουμένων που δυνάμωνε ορμητικά, αναρριπισμένη αδιάκοπα από τις επαναστατικές ιδέες της Γαλλίας, που την εξάπλωσή τους δεν μπορούσε να την εμποδίσει ακόμα και η πιο αυστηρή λογοκρισία.

Οι πρόδρομοι της Γαλλικής Επανάστασης έστρεψαν την επίθεσή τους κι' ενάντια στην Εκκλησία. Αυτό ήταν αναπόδραστο αφού η εξουσία της φεουδαρχικής αριστοκρατίας συνδεόταν στενά με την εξουσία της Εκκλησίας, που στις καθολικές χώρες κατείχε το ένα τρίτο της γης. Σκοπός των Εγκυκλοπαιδιστών⁶ ήταν, να πραγματοποιήσουν έναν παγκόσμιο ανθρωπισμό, και να τερματίσουν τη σκλαβιά και

την πρόληψη, με τη βοήθεια της λογικής που βασίζεται στη μελέτη της φύσης, από την οποία ο άνθρωπος μπορεί να μάθει να κυβερνάει τη δική του μοίρα.

Οι Ιλλουμινάτοι

Αυτές οι ιδέες των Εγκυκλοπαιδιστών, διαμόρφωσαν τη βάση των αρχών της εταιρίας των Ιλλουμινάτων (Illuminati)', που ιδρύθηκε το 1776 από τον Adam Weishaupt καθηγητή του Κανονικού Δικαίου στο Πανεπιστήμιο του Ingoistadt*, κοντά στο Μόναχο, σαν ένας "Σύνδεσμος ενάντια στους εχθρούς της Λογικής και του Ανθρωπισμού". Τα μέλη της εταιρίας ονομάστηκαν στην αρχή Τελειοποιητές (Perfectibilists) αργότερα άλλαξαν το όνομα σε Ιλλουμινάτοι. Ο σκοπός τους ήταν να μορφώσουν την ανθρωπότητα, ιδρύοντας "κρυφά σχολεία σοφίας" που ονομάζονταν "Φώτα". Ο Weishaupt ο ίδιος, περιέγραψε το σκοπό και το χαρακτήρα της εταιρίας του, με τα ακόλουθα λόγια:

"Βρήκα ένα σύστημα που έχει όλα τα πλεονεκτήματα. Προσελκύει Χριστιανούς από κάθε δόγμα, τους λευτερώνει σιγά-σιγά από όλες τις θρησκευτικές προκαταλήψεις, καλλιεργεί τις κοινωνικές αρετές, και τους εμψυχώνει με μια μεγάλη πραγματοποιήσιμη και άμεση προοπτική παγκόσμιας ευτυχίας, που θα προέρχεται από μια κοινωνία ελευθερίας και ηθικής ισότητας, λευτερωμένη απ' τα εμπόδια που ρίχνουν αδιάκοπα στο δρόμο της η υποταγή και η ανισότητα των κοινωνικών τάξεων και του πλούτου...

"Να προετοιμάσουμε, με την διαφώτιση, τον άνθρωπο για μία ενεργητική αρετή, να τον τραβάμε σ' αυτήν με τα δυνατότερα κίνητρα, να κάνουμε την πραγματοποίηση του χρέους αυτού πράγμα εύκολο και σίγουρο, βρίσκοντας δουλειά για κάθε ταλέντο... έτσι που όλοι, μαζί με τις συνηθισμένες δουλειές τους, και με ενωμένες τις δυνάμεις, να επιταχύνουν χωρίς εξαιρετική προσπάθεια το γενικό σκοπό: - αυτό είναι μια απασχόληση που ταιριάζει πραγματικά στις ευγενικές ψυχές, μεγαλύτερη στους σκοπούς της και ευχάριστη στις επιδιώξεις της"¹⁰.

Ο Weishaupt είχε εκπαιδευτεί σε μια Ιησουίτικη θεολογική σχολή, αλλά δέχτηκε την επίδραση του Ρουσσώ (J.J. Rousseau)¹¹ και των Εγκυκλοπαιδιστών, και βάλθηκε να καταπολεμήσει την Ιησουίτικη επιρροή στην παιδεία. Ίδρυσε μια στοιά στο Μόναχο, αλλά αν και πήρε ορισμένες μορφές τελετουργίας και οργάνωσης από το Μασωνισμό, βάσισε την εταιρία του πάνω σε ηθικές μάλλον, παρά σε μυστικές ή μαγικές ιδέες που επικρατούσαν σε μερικές μασωνικές αιρέσεις. Λέγεται πως μέσα στους Μασώνους, οι Ιλλουμινάτοι αντιπροσώπευαν την αριστερά και οι Ερυθροσταυρίτες (Rosicrusians)¹² τη δεξιά πτέρυγα. Οι Ιλλουμινάτοι είχαν την υποστήριξη των διανοουμένων, καλλιτεχνών, συγγραφέων και επιστημόνων, υπήρχαν όμως και μέλη από την τάξη των ευγενών, από το στρατό, ακόμα κι από τον κλήρο. Οι αρχηγοί τους αποτελούσαν συμβούλιο που ονομάζοντας 'Αρειος Πάγος, έπαιρναν κλασικά ονόματα, όπως, Σπάρτακος, Κάτων, Φίλων, και οι συνεδριάσεις τους ήταν πολύ μυστικές. Κλασικά ονόματα έδιναν ακόμα και σε τοποθε-

σίες, όπως *Αθήναι* το (Μόναχο), *Ρώμη* τη (Βιέννη), κ.λπ. Ένας από τους πιο δραστήριους αρχηγούς των Ιλλουμινάτων ήταν ο βαρώνος von Knigge¹³, που οι ιδέες του ήταν ακόμα πιο ριζοσπαστικές από του Weishaupt με τον οποίο μάλιστα τελικά μάλωσε. Ο Knigge ταξίδεψε σε όλη τη Γερμανία και την Αυστρία στρατολογώντας οπαδούς, ιδιαίτερα από τις μασωνικές στοές. Στην ακμή της η εταιρία ισχυριζόταν πως είχε δύο χιλιάδες μέλη· αλλά η επιρροή της ήταν πολύ μεγαλύτερη από ότι μπορεί να υποθέσουμε από το ποσοστό αυτό. Στην πραγματικότητα, οι περισσότεροι από τους αστούς διανοούμενους της εποχής υποστήριζαν τις ιδέες των Ιλλουμινάτων.

Διωγμοί

Μια τέτοια, μυστική, αντικληρική, ορθολογιστική εταιρία, δεν ήταν δυνατόν παρά να προκαλέσει τις υποψίες των αρχών. Οι *Ιησουίτες*¹⁴ άρχισαν μια εκστρατεία εναντίον της, που υποστηριζόταν και από μέλη της αντίπαλης μασωνικής αίρεσης των Ερυθροσταυριτών. Στα 1785 η εταιρία κηρύχθηκε παράνομη. Ακολούθησε μια άγρια, "Μακαρθική" καταδίωξη, βασισμένη σε κακόβουλες και συκοφαντικές κατηγορίες, που οδηγούσαν σε εξονυχιστικές έρευνες σπιτιών, κατασχέσεις γραπτών, συλλήψεις και προγραφές που κορυφώθηκαν με την προγραφή του ιδίου του Weishaupt. Εξασθενημένη από ιδεολογικές διαφορές η εταιρία, δεν είχε τη δύναμη να αντισταθεί στο διωγμό. Οι ιδέες της όμως, είχαν κιάλας πιάσει δυνατές ρίζες στη Νότια Γερμανία και στην Αυστρία. Ο Weishaupt βρήκε καταφύγιο στο Γκότα (Saxe-Gotha)¹⁵, όπου και δημοσίευσε μια παλινωδία των θεωριών του. Ο Knigge, ύστερα από μία πολύμορφη και πολυτάραχη σταδιοδρομία, που στη διάρκεια της έγραψε συμφωνίες, ομιλίες, και άρθρα για τις εφημερίδες, καταστάλαξε στο Αμβούργο, και έβγαλε ένα θεατρικό περιοδικό (που ένα αντίτυπό του βρέθηκε μέσα στα χαρτιά του Μότσαρτ). Ο Knigge ήταν ενθουσιώδης υποστηρικτής της Γαλλικής Επανάστασης, στα πρώτα της στάδια, έγραψε μάλιστα πως αυτή ήταν "*ένα αποτέλεσμα του φωτός*"¹⁶.

Η διάδοση επαναστατικών ιδεών από τη Γαλλία, στάθηκε αφορμή για έναν ακόμη πιο έντονο διωγμό στη Βαυαρία· ξέρουμε ότι επιβάλλονταν ακόμα και θανατικές καταδίκες· με την κατηγορία της στρατολογίας μελών στην εταιρία των Ιλλουμινάτων.

Στην Αυστρία, υπό τον Ιωσήφ Β' (1780-1790)¹⁷, που θεωρούνταν ότι ευνοούσε το Μασωνισμό, υπήρχε ένα πιο φιλελεύθερο καθεστώς. Ωστόσο το Νοέμβριο του 1785, λίγο ύστερα από την κήρυξη των Ιλλουμινάτων εκτός νόμου στη Βαυαρία, ο Ιωσήφ υπέγραψε ένα διάταγμα, που περιορίζει τις μασωνικές στοές της Βιέννης σε τρεις μονάχα, περιορίζει τον αριθμό των μελών τους, όριζε να γίνουν ακριβείς ονομαστικοί κατάλογοι των μελών αυτών, και να δημοσιεύονται οι λεπτομέρειες των συζητήσεων που γίνονταν στις συνεδριάσεις τους. Το διάταγμα αυτό κατάφερε βαρύ πλήγμα στο Μασωνισμό, και ουσιαστικά σταμάτησε την ανοιχτή διαφωτιστική

δραστηριότητα των Ιλλουμινάτων στη Βιέννη. Η επίθεση διευθύνονταν κ' εδώ από τους Ιησουίτες, με τη βοήθεια προδοτών, πρώην μελών της εταιρίας, ανάμεσα στους οποίους ήταν και ο Leopold Aloys Hoffmann, γραμματέας της στοάς Φιλανθρωπία (Wohlthätigkeit), που δέχτηκε το Μότσαρτ όταν έγινε μέλος της εταιρείας. Ο Hoffmann ίδρυσε ένα περιοδικό "για να καταπολεμήσει το Διαφωτισμένο Μασωνισμό", και αργότερα προσπάθησε ν' αποδείξει "ότι οι Μασώνοι της Βιέννης προκάλεσαν τη Γαλλική Επανάσταση, δίνοντας την αναγκαία ώθηση στη δυσσαρέσκεια του λαού της Γαλλίας, που καταπιέζονταν από μια δεσποτική κυβέρνηση"¹⁸.

Μια από τις πιο σημαντικές στοές της Βιέννης ήταν η *Αληθινή Αρμονία* (Zur Wahren Eintracht), που ιδρύθηκε στα 1780 από τον Ignaz von Born¹⁹, έναν διάσημο μεταλλειολόγο, που θεωρείται πως είναι το πρότυπο του Σαράστρο (Sarastro)²⁰ στο *Μαγικό Αυλό*. Ο Born ήταν μέλος των Ιλλουμινάτων, όπως και πολλοί άλλοι στη στοά του που περιλάμβανε και το συγγραφέα Sonnenfels²¹ γενικό αρχηγό των Ιλλουμινάτων της Αυστρίας. Η στοά αυτή που επικρίνονταν από τους ορθόδοξους Μασώνους γιατί "έκανε το μασωνικό όρκο να φαίνεται γελοίος"²², και γιατί "υποτιμούσε τη σημασία της μαγείας"²³, ακολουθούσε καθαρά ιλλουμινιστικές αρχές, και ήταν το κύριο εκπολιτιστικό κέντρο των Μασώνων της Βιέννης. Εκεί γίνονταν οι λογοτεχνικές και οι επιστημονικές συναντήσεις τους, οι μουσικές δοκιμές και οι παραστάσεις τους. Είχε μια μεγάλη βιβλιοθήκη λογοτεχνικών και επιστημονικών έργων, και έβγαζε ένα επιστημονικό περιοδικό με υπεύθυνο εκδότη τον ίδιο τον Born. Η στοά Φιλανθρωπία, στην οποία ο Μότσαρτ έγινε δεχτός το 1874, ήταν μιά στοά-κόρη της *Αληθινής Αρμονίας*, με την οποία μάλιστα μοιράζονταν το ίδιο ναό.

Όταν άρχισε ο διωγμός των Ιλλουμινάτων στη Βαυαρία, ο Born, σε ένδειξη διαμαρτυρίας και αλληλεγγύης, παραιτήθηκε από την Ακαδημία Επιστημών του Μονάχου, που ήταν μέλος της, και έστειλε μια ανοιχτή επιστολή στις εφημερίδες, διαμαρτυρόμενος έντονα για τις διώξεις, και ιδιαίτερα για τη φυλάκιση ενός νέου αξιωματικού που ονομάζονταν Meggenhofen. Ο νέος αυτός, που συνελήφθη μόνο με την κατηγορία ότι αλληλογράφησε με μέλη της εταιρίας των Ιλλουμινάτων μετά την κήρυξη της εταιρίας εκτός νόμου, καταδικάστηκε σε φυλάκιση, ύστερα από μιά φαρσοειδή δίκη, στη διάρκεια της οποίας υπερασπίστηκε τον εαυτό του με αξιοπρέπεια και γενναιότητα αντάξια μ' εκείνη του Δημητρώφ²⁴. Ανάμεσα στα άλλα, η επιστολή του Born περιείχε και τα ακόλουθα λόγια:

"Δηλώνω ανοιχτά πως είμαι εχθρός των αμόρφωτων καλόγερων, που ποτέ δεν πρέπει να τους εμπιστευθούμε την εκπαίδευση των νέων: Δηλώνω ότι οι λέξεις Ιησουϊτισμός και Φανατισμός, μπορεί να εξισωθούν με τις λέξεις απάτη και αμάθεια δεσποδισμός και ανοησία: Κοντολογής η γνώμη μου είναι ολότελα ενάντια σ' αυτό που φαίνεται να είναι η επίσημη γνώμη στη Βαυαρία"²⁵.

Στο ίδιο περιοδικό που δημοσίευσε το γράμμα αυτό του Born, υπάρχει και ένα άλλο γράμμα που αναφέρεται στην ίδια δίκη, και αξίζει να το παραθέσουμε εδώ, σαν ένα παράδειγμα αυτής της "δαισιναιμονίας" και "ανοησίας":

"Μια μικρή ομάδα Καθολικών πιστών, χαρήκαμε για τη σοφή και φωτισμένη απόφαση ενάντια στον αυθάδη αυτόν φιλόσοφο Meggenhofen, που αναγκάζεται

τώρα να πληρώσει για τα εγκλήματά του, αφού δεν ντράπηκε να βάλει ανοιχτά στη βιβλιοθήκη του έργα ειδωλολατρών συγγραφέων όπως ο Κικέρωνας, ο Σαλούστιος, και ο Λίβιος, και το χειρότερο να τα διαβάσει κιόλας²⁶.

Ο Μότσαρτ και η εταιρία

Είναι βέβαιο ότι ο Μότσαρτ ενδιαφέρθηκε για το Μασωνισμό πολύ πριν γίνει μέλος της εταιρίας. Ακόμα και στο Σάλτσμπουργκ, πολλοί από τους φίλους του ήταν Ιλλουμινάτοι. Η πόλη αυτή θεωρούνταν ήδη “φωλιά των Ιλλουμινάτων”, παρ’ όλο που η πρώτη στοά δεν άνοιξε εκεί παρά μόνο στα 1783, όταν πια ο Μότσαρτ ζούσε στη Βιέννη. Ο Αρχιεπίσκοπος Κολλορέντο (Colloredo)²⁷, μολονότι αλαζονικός και αυταρχικός, ήταν φιλελεύθερος, και αρνήθηκε να λάβει μέρος στο διωγμό της εταιρίας.

Από τα γραφόμενα ενός τοπογράφου με το όνομα Hübner²⁸ που χρονολογούνται στα 1792, μαθαίνουμε για συναθροίσεις που γίνονταν σε κάποιο έρημο σπήλαιο, και που τις οργάνωσε ο Count Gilowsky, ένας από τους κορυφαίους Ιλλουμινάτους, “με τους φίλους του: von Amann²⁹, Μότσαρτ, και Barisani³⁰”. Τα ονόματα του Amann και του Gilowsky³¹ μας είναι γνωστά και από τα γράμματα του Μότσαρτ, και ξέρουμε ακόμα πως μια από τις μαθήτριάς του, που ονομαζόταν Katherl, ήταν ανεισιά του Gilowsky.

Δεν υπάρχει μαρτυρία που να βεβαιώνει ότι ο Μότσαρτ ήταν μέλος αυτής της εταιρίας, μολονότι το όνομά του, όπως και το όνομα του πατέρα του, βρίσκεται σε μια λίστα των προσκλήσεων, ανάμεσα σε άλλα ονόματα καλεσμένων σε μιά από τις στοές. ‘Υστερα απ’ το θάνατό του, η γυναίκα του αναφέρθηκε σε μια μυστική εταιρία που ο Μότσαρτ σχεδίαζε να ιδρύσει με όνομα *Το Σπήλαιο*, αλλά δεν θέλησε να φανερώσει λεπτομέρειες, σε μιά εποχή που ο Μασωνισμός ήταν εκτός νόμου. Στα γράμματα του Μότσαρτ οι αναφορές στο Μασωνισμό είναι λίγες. Η αδελφή του Μαρία-’Αννα Nannerl βεβαίωσε πως ο πατέρας τους είχε καταστρέψει όλα τα τέτοια γράμματα για λόγους ασφάλειας. Ωστόσο σώθηκε ένα γράμμα, και σ’ αυτό ο Μότσαρτ συζητάει τη μασωνική άποψη για το θάνατο, “αυτόν τον καλύτερο φίλο του ανθρώπου”³². Από ένα γράμμα του Λεοπόλδου Μότσαρτ στην κόρη του Nannerl γραμμένο τον Οκτώβριο του 1785, και αναφερόμενο στις φήμες για τους διωγμούς των Ιλλουμινάτων στο Μόναχο, μπορούμε οπωσδήποτε να συμπεράνουμε ότι τουλάχιστον ο ίδιος ο Λεοπόλδος δεν ήταν μέλος αυτής της εταιρίας.

Κάμποσες από τις παλαιότερες συνθέσεις του Μότσαρτ αποκαλύπτουν το ενδιαφέρον του για τις μασωνικές ιδέες. Στα 1772 έγραψε τη μουσική για το έργο *Βασιλιάς Θάμος* (Köning Thamos KV 345), ένα δράμα με Αιγυπτιακό θέμα, γραμμένο από έναν Μασώνο που ονομαζόταν Gelber. Η μουσική αυτή, ιδιαίτερα στα χορικά της μέρη, προμηγνύει το *Μαγικό Αυλό*. Ένα στοιχείο χαρακτηριστικά ενδιαφέρον στο έργο αυτό είναι οι επικεφαλίδες μερικών μουσικών φράσεων όπως, “η ευγένεια του Θάμου”, “η υποκρισία του Φέρων”, κ.ά. Η χρησιμοποίηση μουσικών φρά-

σεων για περιγραφή ηθικών χαρακτηριστικών συμφωνεί με τις ιδέες των Εγκυκλοπαιδιστών, που θεωρούσαν ότι ορισμένες συγχορδίες (chords)³³, ή αρμονικές αλυσσίδες (progressions) είχαν συγκεκριμένες ηθικές επιδράσεις.

Η μουσική για το έργο *Σεμίραμις* (Semiramis), ένα άλλο δράμα με Αιγυπτιακό θέμα γραμμένο από Μασώνο, (κάποιον Βαρόνο von Gemmingen), δυστυχώς δεν σώθηκε. Αλλά η πιο σημαντική σύνθεση που συνδέεται με μασωνικές ιδέες, και που γράφτηκε πριν ακόμα ο Μότσαρτ γίνει μέλος της εταιρίας, είναι μιά ατέλειωτη καντάτα (cantata)³⁴ σε στίχους ενός αγνώστου ποιητή, γνωστή με το όνομα *Ύμνος στον Ήλιο* (Dir, Seele des Weltalls, O Sonne, KV 429). Δεν ξέρουμε τα περιστατικά που σχετίζονται με την καντάτα αυτή που πιθανόν να γράφτηκε στα 1783 αλλά ύστερα απ' το θάνατο του Μότσαρτ, η γυναίκα του Κοστάντζα (Constanze Weber)³⁵ έγραψε την ακόλουθη περιγραφή της:

"Το πρώτο χορικό (chorus) σε μι υφ., (Eb) είναι εντελώς τελειωμένο. Αρχίζει με μιά ταυτοφωνία (unison), και επικρατεί σε όλο μια ευγενική, απλή, και ευχάριστη μελωδία. Στα λόγια "Από σένα προέρχονται ευκαρπία, ζέστα και φως", η λέξη "φως" είναι ιδιαίτερα τονισμένη με ένα καταπληκτικό φόρτε (forte)³⁶ στη συγχορδία της εβδόμης³⁷, και ασφαλώς θα έκανε βαθειά εντύπωση στους ακροατές, αν γινόταν η συνοδεία (accompaniment) να δοθεί στα καθορισμένα όργανα - φλάουτα (flutes), όμιθους (oboe), κλαρινέτα (clarinets), φαγκότα (bassons), κ.λπ. Ακολουθεί μιά άρια (aria) για τενόρο σε σι ύφ., (Bb), γεμάτη από μιά τρυφερότατη μελωδία και με θαυμάσια συνοδεία από έγχορδα κοντραμπάσσα (contra-bass), αλλά κ' εδώ λείπουν τα άλλα όργανα. Στο τέλος έρχεται μια δεύτερη άρια για τενόρο, απ' την οποία όμως δεν σώζονται παρά μόνο δεκαεπτά μέτρα (bars)³⁸.

Ο τίτλος της άριας αυτής, που είναι *Τα φώτα που σε χιλιάδες...*, αν και δεν σώθηκε ολόκληρος, είναι δυνατό να στηρίξει την υπόθεση ότι μπορεί να σχετίζεται με τα "φώτα" που σημαίνουν "σχολές της σοφίας";

Το Μάιο του 1781 ο Μότσαρτ παράτησε τη φεουδαρχική υπηρεσία του Αρχιεπισκόπου του Σάλτσμπουργκ³⁹ και πήγε στη Βιέννη. Εκεί βρήκε τους καλύτερους φίλους ανάμεσα στους αστούς διανοούμενους και στους προοδευτικούς ευγενείς, πολλοί από τους οποίους ήταν Μασώνοι. Μέσα στους φίλους αυτούς ήταν ο Gebler⁴⁰, ο von Gemmingen⁴¹, ο von Swieten⁴², που τον εισήγαγαν στη μουσική του Μπαχ (J. S. Bach) και του Χαίντελ (G. F. Haendel), και ακόμα ο von Born.

Στις 14 Δεκεμβρίου του 1784, ο Μότσαρτ έγινε δεκτός σαν μέλος της στοάς *Φιλανθρωπία*. Όπως φαίνεται έθεσε με όλη τη θέλησή του τις δυνάμεις του στη διάθεση της αδελφότητας. Έτσι, σε μιά πρόσκληση για ένα κονσέρτο, που δόθηκε "γιά να ενισχυθούν δύο ξένοι αδελφοί, παίκτες του βαθυκέρατου σε φα (basset - horn)", - διαβάζουμε - "Υ.Γ. Ο αδερφός Μότσαρτ θα διασκεδάσει τους αδελφούς με τους πολυαγαπημένους του αυτοσχεδιασμούς".⁴³

Μουσική και τελετές

Ο Μότσαρτ υπηρέτησε την υπόθεση του Μασωνισμού κυρίως με τις συνθέσεις του. Η μουσική έπαιξε έναν ρόλο σημαντικό στις τελετές, όπου σαν προορισμό της είχε να ενώνει τους αδερφούς, και να τους εμπνέει με ζήλο και ενθουσιασμό για το κοινό τους έργο. Οι συναθροίσεις τους άνοιγαν και έκλειναν με ένα τραγούδι, και υπήρχαν ειδικά τραγούδια για ειδικές περιστάσεις. Τα περισσότερα απ' αυτά ήταν για χορωδία ανδρών με συνοδεία εκκλησιαστικό όργανο (organ) ή πιάνο (clavier), και κάποτε ξύλινα πνευστά (woodwind), κυρίως κλαρινέτα και φαγκότα. Πολλά από τα τραγούδια ήταν αντιφωνικά με χορωδιακή επωδό. (Η χρήση της αντιφωνίας στα γερμανικά φοιτητικά τραγούδια μπορεί να προέρχεται απ' αυτά τα μασωνικά τραγούδια, κι αυτό είναι μιά ένδειξη που εξηγεί τη δημοτικότητά τους). Οι σκοποί τους (tuns) πάρθηκαν από πολλές πηγές, ιδιαίτερα από δημοτικά τραγούδια, λαϊκά τραγούδια, και τραγούδια του δρόμου⁴ από διάφορες χώρες.

Σε μασωνικές συνθέσεις που έγιναν πριν από το Μότσαρτ, βρίσκουμε να χρησιμοποιούνται μερικοί ρυθμοί (rhythms), καθώς και μερικές αρμονικές αλυσίδες (progressions), για να παραστήσουν μέρη των τελετών. Τα "τρία χτυπήματα", που εσήμαιναν αίτηση μαθητευόμενου να γίνει μέλος της στοάς, και που μας είναι γνωστά από την εισαγωγή στο *Μαγικό Αυλό*, βρίσκονται σε μιά πιο ακατέργαστη μορφή στο έργο *Είσοδος στη Στοά* (Beym Eintritt in die Loge)⁵ του Νάουμαν (Naumann)⁶. Ο ίδιος συνθέτης χρησιμοποιεί και άλλα σύμβολα, όπως καθυστερήσεις (suspensions) και συρτές ενωμένες νότες (slurred notes)⁷ για να υποδηλώσει την "αλυσίδα των αδερφών", δηλαδή την ενότητα των μελών της εταιρίας τρίτες⁸ και έκτες⁹, για να εκφράσει την ιδέα της αδερφικής αγάπης παρεστιγμένες νότες (dotted rhythms)¹⁰ για να κεντρίζουν την όρεξη για δουλειά.

Οι παλαιότερες μασωνικές συνθέσεις του Μότσαρτ

Η πρώτη σύνθεση του Μότσαρτ ύστερα απ' την είσοδό του στην εταιρία, ήταν το *Συντροφικό Ταξίδι* (Gesellenreise KV 468), ένα τραγούδι που παίχτηκε το Μάρτιο του 1785, στην τελετή της μύησης του πατέρα του Λεοπόλδου στη στοά *Φιλανθρωπία*. Η μελωδία του είναι απλή και τρυφερή και οι συρτές ενωμένες νότες του (slurred notes) συμβολίζουν την "αλυσίδα των αδελφών" που αναφέραμε πιο πάνω.

Τον Απρίλιο του 1785, ο Βορν βραβεύτηκε από τον αυτοκράτορα για την ανακάλυψη ενός νέου αμαλγάματος μετάλλου. Οι αδερφοί της στοάς *Στεφανωμένη Ελπίδα* (Gekröten Hoffnung) "αποφάσισαν να εκφράσουν τα αισθήματα της φιλικής τους χαράς, με αδερφική αρμονία και ευτυχία και με παραστάσεις ποίησης και μουσικής"¹¹

Έγινε ένα δέιπνο, στο οποίο παίχτηκε η καντάτα του Μότσαρτ *Η χαρά των Μασώνων* (Die Maurerfreude KV 471) η δε παρτιτούρα της καντάτας δημοσιεύτηκε, διακοσμημένη με μια χαλκογραφία που παράσταινε τη θεά της σοφίας να στεφανώνει έναν γέροντα γενειοφόρο, και πουλήθηκε “για του καλύτερους απ’ τους φτωχούς”.

Η καντάτα είναι για σόλο τενόρο και τριφωνική χορωδία ανδρών, με συνοδεία από έγχορδα (strings), ξύλινα πνευστά, και κόρνα (horns). Είναι στον πιο αγαπημένο στους Μασώνους τόνο του μι (Eb), και περιέχει κάμποσα μασωνικά σύμβολα, όπως αυξημένους ρυθμούς (dotted rhythms) κ.λπ. Το ύφος της είναι μοναδικό σε έκφραση μιας χαράς γεμάτης αξιοπρέπεια και σεμνότητα, και τα λόγια “πάρε αγαπημένο το στεφάνι ετούτο από τα χέρια του Ιωσήφ”⁵², με συνοδεία από κοντραμπάσσα που παίζουν πιτσικάτο (pizzicato)⁵³, είναι ένα κομμάτι αξέχαστης ομορφιάς.

Το Νοέμβριο του 1785 ο Μότσαρτ έγραψε την *Πένθιμη Μασωνική Μουσική* (Maffnerische Trauermusik KV 477) αφιερωμένη στη μνήμη δύο νεκρών Μασώνων. Το μικρό αυτό έργο είναι καταπληκτικό σε νόημα, σημασία, και ομορφιά, και προμηνύει του *Οπλισμένους Φρουρούς*⁵⁴ στο *Μαγικό Αυλό*. Είναι σε ντο ελάσσονα (C Minor) τόνο, που τόσο συχνά ταυτίζεται με το σκοτάδι, και τα σκοτεινά ηχοχρώματα από τα χαμηλότονα ξύλινα πνευστά, - ανάμεσά τους κλαρινέτα σε φά -, τα παλλόμενα όγδοοα (quavers) στα μπάσσα, ο χρωματισμός (chromaticism)⁵⁵ και οι σκληρές διαφωνίες (discords)⁵⁶, συνεργάζονται για να εκφράσουν τα απύθμενα βάθη της ανθρώπινης λύπης. Το *Σταθερό Μέλος* (Cantus Firmus), βασισμένο στο σκοπό ενός Προτεστάντικου ψαλμού, που κατάγεται από μία αρχαία Εβραϊκή μελωδία, είναι σαν να θυμίζει επίμονα το αδυσώπητο πεπρωμένο, που ενάντια του αγωνίζονται τα έγχορδα σε αυξημένο (dotted rhythm) μασωνικό ρυθμό. Η μουσική υψώνεται σε ένα τρομακτικό αποκορύφωμα, και ύστερα πέφτει και κατακαθίζει σιγά-σιγά σε μία ήσυχη θλίψη. Τρία μέτρα (bars) πριν από το τέλος, μια απροσδόκητη πτώση (cadence)⁵⁷ υποβάλλει μία αμυδρή αχτίδα ελπίδας. Το αποτέλεσμα της τελευταίας συγχορδίας σε ντο μείζονα (C Major)⁵⁸ τόνο, είναι σαν μια απροσδόκητη μετάβαση από το σκοτάδι στο φως, ακριβώς όπως την εξέφρασε χρόνια αργότερα ο Χάυντν (J. Haydn) στη *Δημιουργία* (Creation) του, μελοποιώντας τα λόγια “Και έγινε φως” από το *Βιβλίο της Γενέσεως*. Αυτό το τελείωμα με μία συγχορδία σε ντο μείζονα τόνο, φαίνεται να συμβολίζει, σύμφωνα με τις μασωνικές ιδέες, το θρίαμβο του ανθρώπου πάνω στο θάνατο.

Δύο τραγούδια που γράφτηκαν το Δεκέμβριο του 1785, τα (K 483 και K 484), σχετίζονται με το προαναφερόμενο διάταγμα του αυτοκράτορα Ιωσήφ Β', εξ αιτίας του οποίου, η στοά *Φιλανθρωπία* και δύο άλλες στοές αναγκάστηκαν να συγχωνευτούν, και να σχηματίσουν μία άλλη με το όνομα *Νεοστεφανωμένη Ελπίδα* (Zur Neugekrönten Hoffnung). Και τα δύο τραγούδια είναι για σόλο και τριφωνική χορωδία ανδρών, και περιέχουν πολλά παραδείγματα μασωνικού συμβολισμού.

Στα επόμενα πέντε χρόνια ο Μότσαρτ δεν έγραψε άλλα έργα για μασωνικές τελετές. Έγραψε όμως πολλά και μεγάλα έργα, που είναι σταθμοί σημαντικοί στην

εξέλιξη της μουσικής, και έχουν βαθιά σημασία σαν έκφραση των πεποιθήσεών του. Στους *Γάμους του Φίγκαρο* (Le Nozze di Figaro KV 492, 1786), και στον *Δον Ζουάν* (Don Giovanni KV 527, 1787), ξεσκέπασε τη διαφθορά και την ανηθικότητα της φεουδαρχικής αριστοκρατίας· στη μουσική δωματίου, στα κονσέρτα για πιάνο, και στις συμφωνίες του, εξέφρασε με μεγαλύτερη ακόμα κατανόηση, βασισμένος στις δικές του εμπειρίες, τους πόνους, τους καημούς και τις ελπίδες της ανθρωπότητας στην εποχή του. Στα έργα αυτά, ο μασωνικός συμβολισμός έχει καταστεί αναπόσπαστο μέρος του ύφους του, αλλά η σημασία του είναι πολύ περισσότερο από τυπικά συμβολική.

Ο μασωνικός συμβολισμός στη μουσική του Μότσαρτ

Μιά λεπτομερειακή ανάλυση της χρήσης των μασωνικών συμβόλων στην ενόργανη μουσική του Μότσαρτ είναι αδύνατο να γίνει χωρίς μουσικά παραδείγματα. Θα μπορούσαμε όμως να δείξουμε μερικά γενικά και χαρακτηριστικά γνωρίσματά της:

Ο αυξημένος ρυθμός (dotted rhythm) που σχετίζεται με την αντρείοσύνη και τον αγώνα, (όπως λόγου χάρη στο φινάλε της πρώτης πράξης του *Μαγικού Αυλού*, όταν τα *Πνεύματα*⁵⁹ λένε στον Ταμίνο (Tamino)⁶⁰ “πήγαινε, γίνε άντρας και θα νικήσεις”), είναι η βάση για πολλά ενόργανα μέρη (movements), όπως παραδείγματος χάρη το πρώτο κίνημα της *Συμφωνίας του Διός* Jupiter Symphony KV 504).

Τα *τρία χτυπήματα*, μπορεί να αναγνωριστούν στο τελευταίο μέρος της ίδιας συμφωνίας, όπου επαναλαμβάνονται ως το θριαμβικό τέλος του κινήματος.

Τα επανερχόμενα όγδοα (quavers) της εισαγωγής του *Μαγικού Αυλού* και της *Συμφωνίας της Πράγας* Prague Symphony KV 504), έχει ειπωθεί πως περιγράφουν το πελέκημα ακατέργαστης πέτρας, που συμβολίζει το σκληρό αγώνα για την τελειοποίηση του ανθρώπινου χαρακτήρα. Είναι άσχετο το γεγονός, ότι το θέμα μπορεί να το έχει εμπνευστεί από ένα θέμα του Klementi⁶¹.

Παράδειγμα από συρτές ενωμένες νότες (slurred notes), παρατάσεις (suspensions), σειρές από συγχορδίες στην πρώτη αναστροφή (first inversion), και διακεκομμένες πτώσεις, όλα σχετισμένα με τη μασωνική τελετουργία, είναι πάρα πολλά για να σημειωθούν εδώ: είναι όμως ενδιαφέρον να συγκρίνουμε τη χρήση τους στην ενόργανη μουσική, με τη χρήση τους σε παρόμοιες φράσεις στο *Μαγικό Αυλό*, όπως λόγου χάρη στην *Πορεία των Ιερέων*⁶².

Η επίδραση μασωνικών ιδεών στο έργο του Μότσαρτ μπορεί να βρεθεί πρώτα απ' όλα στην εξέλιξη του στοιχείου αυτού που έχει χαρακτηριστεί σαν “ανθρωπιστικό ύφος του Μότσαρτ”, και που τα κύρια χαρακτηριστικά του είναι η γαλήνη και η απλότητα. Ένας συγγραφέας το περιέγραψε με τα ακόλουθα λόγια: “πλατιές απέραντες μελωδίες με μεγάλα διαστήματα ιεροπρεπείς καντιλένα⁶³, που συχνά προέρχονται από χορωδιακή μουσική, γαλήνιοι απλοί ρυθμοί⁶⁴”.

Τέτοια είναι η μουσική που τραγουδάει ο Σαράιστρο, έκφραση τρυφερής αγά-

της και κατανόησης για την πάσχουσα ανθρωπότητα. Αναγνωρίζουμε όμως το ίδιο και σε πολλά άλλα μέρη της ενόργανης μουσικής του: στο *Αντάντε* (Andante)⁶⁵ του Κουαρτέτου σε ντο μείζονα (C Major Quartet KV 465), στο *Αντάντε* της *Συμφωνίας του Διός*, στα *Κονσέρτα για Πιάνο* σε ντο μείζονα (Piano Concertos in C Major KV 453-KV 503).

Τέτοια μουσική, όμως, φαίνεται πως εφράζει τη μασωνική αντίληψη για τη μουσική, που τη βρίσκουμε διατυπωμένη στο λόγο με τον οποίο οι Μασώνοι υποδέχθηκαν στην αδελφότητα έναν άλλο μεγάλο συνθέτη, τον Ιωσήφ Χάντντν, που μυήθηκε στη στοά *Αληθινή Αρμονία* το Φεβρουάριο του 1785: “Αυτός ο άνθρωπος που η Θεία πρόνοια του χάρισε ένα μέρος απ’ τη μαγική τέχνη που γαληνεύει άγρια τρικυμισμένη ψυχή, πραΰνει τον πόνο και την οδύνη, λιγοστεύει τις θλιβερές, μονότονες και μελαγχολικές ώρες, φέρνει χαρά στους ανθρώπους, και τους εμπνέει συχνά με τα ευγενικότερα αισθήματα”⁶⁶.

Τα χρόνια που ακολούθησαν αμέσως ύστερα απ’ τη Γαλλική Επανάσταση ήταν δύσκολα για τους Μασώνους, μάλιστα αφότου ανέβηκε στο θρόνο ο διάδοχος του Ιωσήφ, ο Λεοπόλδος Β’ (Leopold II, 1790-1792)⁶⁷, που ήταν εχθρός της εταιρίας. Πολλοί άφησαν την αδελφότητα αυτήν την εποχή: Ο Μότσαρτ όμως έμεινε, και επιβεβαίωσε την πίστη του στα ιδανικά του Μασωνισμού με αναμφίβολα λόγια, ακόμα και τον τελευταίο χρόνο της ζωής του.

Υπάρχουν δύο καντάτες του που δεν είναι πολύ γνωστές, αλλά έχουν μιά εξαιρετική σημασία τόσο για το ύφος τους, όσο και για το ιδεολογικό τους περιεχόμενο.

Η πρώτη, που έχει για τίτλο τη φράση *Σεις που αγαπάτε το Δημιουργό του κόσμου* (Die ihr des unermesslichen Weltalls Schöpfer ehrt KV 619), είναι για σόλο τενόρο με συνοδεία κλειδοκύμβαλου. Η καντάτα αυτή, γράφτηκε τον Ιούλιο του 1791 κατά παραγγελία του F.H. Ziegenhagen, ενός εμπόρου απ’ το Αμβούργο που οι ιδέες του ήταν πολύ κοντά στις ιδέες των Ιλλουμινάτων και των Ουτοπικών Σοσιαλιστών είχε γράψει ένα βιβλίο με τον τίτλο: *Εισαγωγή στη σωστή σχέση πραγμάτων με τα έργα της δημιουργίας σαν ένα μέσο προσαρμογής στην παγκόσμια ευτυχία*, και σκόπευε να ιδρύσει μια παροικία κοντά στο Στράσμπουργκ, και να την οργανώσει σύμφωνα με τις ιδέες του. Ο Μότσαρτ δέχτηκε να γράψει ένα τραγούδι που θα παιζότανε στο σπίτι των συναθροίσεων της παροικίας, και έγραψε την καντάτα αυτή: Κάμποσοι κριτικοί μιλάνε με περιφρόνηση για τα λόγια της, δίχως να σκεφτούν ότι η μελοποίηση του Μότσαρτ εκφράζει το βαθύ ανθρωπισμό των ιδεών που περιέχουν τα λόγια αυτά.

Στο ύφος η καντάτα αυτή μοιάζει με το *Μαγικό Αυλό*: οι τρεις εντολές, “Να’ στε σοφοί, να’ στε δυνατοί, να’ στε αδέρφια”, προαγγέλλουν τα *Τρία Πνεύματα* το πρώτο Αντάντε μοιάζει με την άρια του Σαράστρο *Ω! Ίσι και Όσιρι* στο *Αλλέγκρο* (Allegro)⁶⁸, η προσαγή “γκρεμίστε τις αλυσίδες της πρόληψης” θυμίζει την άρια της Βασίλισσας της *Νύχτας*⁶⁹ ενώ το τελευταίο μέρος με τα λόγια:

“Οι ερημίες θα ανθίσουν σαν τα ωραιότερα λουλούδια της Εδέμ, Η φύση θα σε χαιρετάει παντού χαμογελώντας, Τότε θα γνωρίσεις τη γνήσια ευτυχία της ζω-

ής”.

Προσχέδια του έργου αυτού μαρτυρούν ότι ο Μότσαρτ έδινε ιδιαίτερη προσοχή στη μελοποίηση των λέξεων: “Να’ στε αδέρφια”, που αρχικά τις εισήγαγε σε σειρές από συγχορδίες της πρώτης αναστροφής (first inversions).

Ο τόνος της βαθειάς ιεροτελεστίας που διαπνέει την καντάτα αυτή, εκφράζοντας απέραντη αγάπη για την ανθρωπότητα συνδυασμένη με εμπιστοσύνη και χαρά, που αναβρύζει από βεβαιότητα και πίστη στην πραγματοποίηση μιάς πιο ευτυχισμένης ζωής πάνω στη γη, την κάνει έργο μεγάλης σημασίας για την κατανόηση της μουσικής του Μότσαρτ.

Η δεύτερη, είναι η *Σύντομη Μασωνική Καντάτα* (Eine Kleine Freimaurer Kantate KV 623). Γράφτηκε το Νοέμβρη του 1791, λίγο πριν απ’ το θάνατό του, για την τελετή της καθιέρωσης ενός καινούριου ναού της στοάς *Νεοστεφανωμένη Ελπίδα*, και είναι το τελευταίο ολοκληρωμένο έργο του Μότσαρτ. Διεύθυνε ο ίδιος την εκτέλεση, παρ’ όλο που ήταν κιόλας άρρωστος, και περιέγραψε τη βαθειά εντύπωση που έκανε στο κοινό με τα ακόλουθα λόγια: “Τρελλάθηκα με την καντάτα μου αν δεν ήξερα ότι είχα γράψει καλύτερα πράγματα, θα πίστευα ότι είναι το καλύτερο έργο μου”⁷⁰.

Η καντάτα αρχίζει με μιά τριφωνική χορωδία ανδρών σε ντο μείζονα, που μοιάζει με το χορικό *χαιρετείστε όλοι το Σαράστρο στο Μαγικό Αυλό*. Ένα σόλο για τενόρο εξυμνεί τη Θεά της Φιλανθρωπίας, (υπαινιγμός στην προγενέστερη στοά, που όπως ξέρουμε ήταν μέλος ο Μότσαρτ), και ύστερα ακολουθεί ένα ρεσιτατίβο (recitative)⁷¹, στο οποίο παίρνει μέρος και ο μπάσσος, που περιέχει μια καταπληκτικά εκφραστική μελοποίηση των λέξεων “Ας ενώνει η αρμονία την αγαπημένη ετούτε ομάδα των αδερφών”. Αυτό οδηγεί σ’ ένα ντουέτο εξαιρετικής απλότητας και ηρεμίας, στο λεγόμενο δηλαδή “ανθρωπιστικό ύφος” του Μότσαρτ. Στο τραγούδι αναφέρονται τα λόγια “νεοστεφανωμένη μας ελπίδα”. Αν σκεφτούμε τις δυσκολίες που δοκίμαζε η αδελφότητα την εποχή αυτή, θα καταλάβουμε πως δεν είναι καθόλου εκπληκτικό το γεγονός πως η καντάτα αυτή έγινε δεκτή με τέτοιον ενθουσιασμό.

Ένας μικρός ύμνος, *Για το κλείσιμο της στοάς* (Zur Schluss der Loge KV 623-Anhang), είναι πιθανό πως γράφτηκε για τον ίδιο λόγο· όπως και το ντουέτο της καντάτας, είναι κι αυτός απλός και γαλήνιος.

Ο Μαγικός Αυλός

Ο Γκαίτε, μνημένος ο ίδιος στο Μασωνισμό, και κάποτε μέλος της εταιρίας των Ιλουμινάτων, όταν άκουσε το *Μαγικό Αυλό* έγραψε: “Οι περισσότεροι απ’ τους θεατές θα το χαρούν οι μνημένοι θα καταλάβουν την ανώτερη σημασία του”⁷².

Τόσα πολλά πράγματα σχετικά μ’ αυτή την όπερα σκεπάζονται από σκοτάδι, που σήμερα είναι δύσκολο για μας να καταλάβουμε αυτή την “ανώτερη σημασία” της. Ωστόσο, μια μελέτη του *Μαγικού Αυλού* κάτω απ’ το φως της γνώσης μας για το

Διαφωτισμένο Μασωνισμό, μπορεί να βοηθήσει να διαφωτισθούμε κ' εμείς.

Λέγεται συνήθως, ότι οι αντιφάσεις της πλοκής προέρχονται από μία τροποποίηση του αρχικού σχεδίου, που έγινε στη διάρκεια που ο Μότσαρτ έγραφε το έργο, και ότι, από την αλλαγή αυτή το αρχικό παραμύθι μεταβλήθηκε σε μία μασωνική δοξολογία για κάποιον άγνωστο λόγο. Υπάρχουν αντιρρήσεις γι' αυτό. Ο Jack Dunman, λόγου χάρη, υποστήριξε⁷³ πως δεν υπάρχει καμιά πραγματική αντίφαση, και η άποψή του βεβαιώνεται από μαρτυρίες, ότι, για κάμποσο καιρό, ο Μότσαρτ ήθελε να συνθέσει μία όπερα για το μασωνισμό και ζητούσε την κατάλληλη ευκαιρία, που ασφαλώς του την έδωσε ο Schikaneder⁷⁴ όταν του ζήτησε μια κωμική όπερα (Singspiel) πάνω σ' ένα μαγικό θέμα, για να παρασταθεί σ' ένα λαϊκό θέατρο στα προάστεια της Βιέννης, που το διηύθυνε ο ίδιος. Όπως ξέρουμε, ο Schikaneder θεωρήθηκε και σαν συγγραφέας του έργου.

Το ζήτημα της συγγραφής του λιμπρέτου (libretto)⁷⁵ το συζητάει λεπτομερικά και ο καθηγητής Dent⁷⁶. Αλλά είτε ο Schikaneder, είτε, όπως πιστεύει ο Dent, ο Giesecke⁷⁷ είτε στην πραγματικότητα, ο ίδιος ο Μότσαρτ ήταν ο κύριος υπεύθυνος για τα μασωνικά μέρη της όπερας, αυτό δεν αλλάζει το γεγονός ότι το κείμενο ενσωματώνει πολλές από τις ιδέες των Ιλλουμινάτων.

Για τις ιδέες αυτές, μπορούμε να παραπέμφουμε σε μία ομιλία του Knigge, που έγινε στην ψηλότερη τάξη των Ιλλουμινάτων, και της οποίας το βασικό θέμα ήταν το ακόλουθο:

Ο άνθρωπος, μπορεί να μάθει το πως να βάλει τάξη στην κοινωνία, μελετώντας τη φύση και την ιστορία του ανθρώπινου γένους, που είναι η ιστορία της εξέλιξης των αγώνων του για την ικανοποίηση των υλικών του αναγκών. Στην πρωτόγονη κοινωνία οι άνθρωποι ήταν ελεύθεροι και ίσοι, οι ανάγκες τους ήταν λίγες και ικανοποιούνταν εύκολα. Καθώς όμως αυξάνονταν το ανθρώπινο γένος, αυξάνονταν και οι ανάγκες του, και δεν υπήρχαν δυνατότητες να ικανοποιηθούν. Έτσι δημιουργήθηκε η ιδιοκτησία: οι άνθρωποι αρχίσαν να σκλαβώνουν ο ένας τον άλλο, η ισότητα εξαφανίστηκε. Αυτό ήταν η πτώση απ' τον Παράδεισο. Ύστερα αναπτύχθηκαν οι τάξεις και τα έθνη, και ο δεσποτισμός κατέβασε τον άνθρωπο στο επίπεδο των ζώων. Αυτό εξώθησε σε αγώνες για λευτεριά και γέννησε την επανάσταση. Μόνον με την ηθική εκπαίδευση στα κρυφά σχολεία της σοφίας θα διαφωτισθεί ο άνθρωπος, θα μάθει πως να απαλλαγεί από τους τυράνους και τους άρχοντες, και θα κατακτήσει την παγκόσμια λευτεριά και την ισότητα.

Η ομιλία τελείωνε με τα ακόλουθα λόγια: "Διαφώτιση σημαίνει να ξέρω τι είμαι, τι είναι οι άλλοι, τι οι άλλοι μπορούν να γίνουν... αυτό σημαίνει να βοηθώ τους άλλους, να μοιράζομαι τις χαρές τους... Σαν προσεχτικοί παρατηρητές της Φύσης, παρακολουθούμε τη μεγαλόπρεπη πορεία της με θαυμασμό, χαιρόμαστε που είμαστε μέλη του ανθρώπινου γένους, και λογαριάζουμε ευτυχή τον εαυτό μας, που είμαστε ανθρώπινα πλάσματα, παιδιά του Θεού"⁷⁸.

Ότι οι ιδέες αυτές, και ίσως ακόμα και τα ίδια τα λόγια, ήταν γνωστά στο Μότσαρτ, μπορεί να αποδειχτεί από αποσπάσματα των μασωνικών του έργων. Στη *Χαρά των Μασώνων*, λόγου χάρη, βρίσκουμε τα ακόλουθα λόγια: "Κοίταξε πως η

Φύση αποκαλύπτει βήμα προς βήμα τον εαυτό της”.

Και στη *Μικρή Μασωνική Καντάτα*, “Είναι γλυκό να αισθάνεσαι, πως ήρθε ξανά ο ανθρωπισμός να κατοικήσει με το ανθρώπινο γένος είναι γλυκιά η ανάμνηση του κόσμου εκείνου του παλιού, που η κάθε μιά από τις καρδιές των αδερφών, έδειχνε τι ήτανε, τι είναι, και τι μπορεί να είναι”.

Αξιίζει να σημειωθεί, ότι οι ιδέες των *Ιλλουμινάτων* εκφράζονται και στη Δημιουργία του Χάυντν, σε μουσική φρασεολογία συχνά όμοια μ’ αυτή των μασωνικών έργων του Μότσαρτ. Ο συγγραφέας του λιμπρέτου της *Δημιουργίας*, Baron van Swieten, ήταν μέλος της εταιρίας των *Ιλλουμινάτων*.

Η αλληγορία του Μαγικού Αυλού

Η παλαιότερη εξήγηση της αλληγορίας του *Μαγικού Αυλού*, που δημοσιεύτηκε το 1794, τη χαρακτήρισε σαν “την αιώνια πάλη ανάμεσα στο φως και στο σκοτάδι, το καλό και το κακό, τη διαφώτιση και τη δεισιδαιμονία”⁸⁰.

Η *Βασίλισσα της Νύχτας* θεωρείται πως αντιπροσωπεύει τη Δεισιδαιμονία η Παμίνη (Pamina)⁸¹ παιδί της Βασίλισσας και της Πατριαρχικής Θρησκείας· τη Διαφώτιση ο Σαράστρο· τη Λογική, ο Μονόστατος (Monostatos)⁸². τα Ανθρώπινα Πάθη, ο Ταμίνο· την πνευματικότητα που ακόμα δεν τελειοποιήθηκε, ο Παπαγόνο (Papageno)⁸³. τον παραλογισμό τα Πνεύματα, τις δυνάμεις του Νου, ο Αυλός⁸⁴. τη Μοναδική Φωνή της Φύσης, τα Κουδούνια⁸⁵ την Κολακεία· η Εφτάδυτλη Ασπίδα του ‘Ήλιου’⁸⁶, την Αληθινή Γνώση.

Είναι πιθανό πως η αλληγορία ήταν σκόπιμα σκοτεινή, και πως για τον ίδιο λόγο, οι συγγραφείς της εποχής δύσκολα θα μπορούσαν να είναι πιο συγκεκριμένοι. Μεταγενέστεροι συγγραφείς ταύτισαν το Σαράστρο με τον Βορη, τη Βασίλισσα της Νύχτας με τη Μαρία Θηρεσία (Maria Theresa)⁸⁷, που το 1743 ηγήθηκε μιάς επιδρομής ενάντια σ’ έναν μασωνικό ναό, και το Μονόστατο με τα Ιησουίτικα Τάγματα, και ίσως με τον προδότη Χόφφμαν.

Αν δεχτούμε την ταύτιση της Παμίνας με την Διαφώτιση, τότε ο αγώνας για την περιφρούρησή της μπορεί να εξηγηθεί στο φως μιας παραγράφου του Knigge: “Οι τύραννοι φοβούμενοι την επανάσταση, ενθάρρυναν τη διαφώτιση για δικούς τους σκοπούς. Ήταν ακριβώς για να σταματήσει μιά τέτοια φθορά της διαφώτισης, και να αποτραπεί το ξανακύλισμα στην προηγούμενη κατάσταση της κατάρτισης, που δημιουργήθηκαν οι μυστικές σχολές της σοφίας”⁸⁸.

Ο πόνος της Βασίλισσας, όταν χάνει την κόρη της, καθρεφτίζει μιά στενή εγωϊστική αγάπη, αν συγκριθεί με την ατέραντη αγάπη του Σαράστρου για την ανθρωπότητα.

“Απ’ τη στιγμή που έγινε πράγμα θεμιτό, ή θεωρήθηκε ακόμα και αρετή να λογαριάζονται οι λαοί άλλων χωρών σαν κατώτεροι και να καταστρέφονται, το αναπόδραστο επόμενο βήμα ήταν να περιοριστεί η αγάπη του ανθρώπου σ’ έναν λαό, ύστερα ακόμα περισσότερο, στους κατοίκους μιας ορισμένης πόλης, πιο πέρα

ακόμα, στα μέλη μιας οικογένειας και συνακόλουθα μονάχα στον εαυτό του. Έτσι ο πατριωτισμός εξελίχτηκε σε τοπικισμό, σε οικογενειακή υπεροψία, και τελικά σε εγωπάθεια⁸⁹.

Αν όμως η Βασίλισσα της Νύχτας αντιπροσωπεύει την οικογενειακή υπεροψία, ο Μονόστατος, όπως και το όνομά του προδιαθέτει, (αυτός που στέκεται μονάχος - δηλαδή μονόχνωτος -), πρέπει να αντιπροσωπεύει τον εγωπαθή⁹⁰. Ο Ταμίνο είναι το σύμβολο του ανθρώπου, που αγωνίζεται να τελειοποιήσει τον εαυτό του, και να κατακτήσει τη σοφία με το θάρρος, την υπομονή, και την αγάπη για τους συνανθρώπους του. Πριν από τη μύησή του στο Ναό της Σοφίας, ένας ιερέας ρωτάει το Σαράστρο: "Θα μπορέσει αυτός να αντέξει στις δοκιμασίες; Θυμήσου, είναι από βασιλικό αίμα". Κ' εκείνος του απαντάει: "Είναι κάτι περισσότερο απ' αυτό· είναι άνθρωπος".

Η απέραντη αγάπη για την ανθρωπότητα· αυτό είναι το θέμα του *Μαγικού Αυλού* και αγκαλιάζει, μέσα στα ίδια λόγια και στις ίδιες μελωδίες, και τη γενική αγάπη για τον κάθε συνάνθρωπο, και την ιδιαίτερη αγάπη του ενός ανθρώπου για τον άλλο. Η δύναμη της αγάπης εκφράζεται στο ντουέτο που τραγουδάνε η Παμίνα και ο Παπαγένο, όταν ο Παπαγένο τη σώζει από τα χέρια του Μονόστατου⁹¹: "Μέσα στον άνθρωπο που αισθάνεται αγάπη, πρέπει να υπάρχει μια καλή καρδιά! Θέλουμε εμείς να χαρούμε την αγάπη. Στην αγάπη μόνο οφείλεται η ζωή μας. Η αγάπη γλυκαίνει όλα τα βάσανα. Ριζώνει σε όλη τη ζωή μας. Επιδρά στη φύση. Ο ψηλός σκοπός της το δείχνει καθαρά. Δεν υπάρχει πιο ευγενές πράγμα απ' την αγάπη, 'Αντρας και γυναίκα, και γυναίκα και άντρας που αγαπιούνται. Ως τους ίδιους του θεούς υψώνονται ψηλά".

Η αγάπη, με τη βοήθεια της Παμίνας, κάνει τον Ταμίνο ικανό να υπερνικήσει τις δοκιμασίες του.

Ο Παπαγένο αντιπροσωπεύει το συνηθισμένο καθημερινό άνθρωπο, που είναι αμόρφωτος, αλλά αξιαγάπητος και πάρα πολύ ανθρώπινος. Μπορεί ακόμα να αντιπροσωπεύει και το πρωτόγονο στάδιο της κοινωνίας: ο ίδιος ονομάζει τον εαυτό του: "παιδί της Φύσης". Είναι ένας από τους "σκλάβους, που δεν δουλεύουν για τον εαυτό τους αλλά μονάχα για τους άλλους, υποταγμένοι απόλυτα στη θέληση των κυριάρχων τους" (Knigge)⁹². Όταν ο Ταμίνο τον ρωτάει τι κάνει, απαντάει: "Πιάνω πουλιά για τη Βασίλισσα της Νύχτας και τις κυρίες της ακολουθίας της, και σε αντάλλαγμα μου δίνουν να φάω και να πω" (b)

Οι ανάγκες του Παπαγένο, είναι οι ανάγκες του ανθρώπου της πρωτόγονης κοινωνίας: φαΐ, πιετό, γυναίκα. Όμως με την αγάπη, τη φιλία, και τη μουσική, μπορεί κι' αυτός να αρχίσει να μαθαίνει, να αισθάνεται, και να καταλαβαίνει τα ψηλότερα πράγματα της ζωής. Όταν ο Μονόστατος και οι Σκλάβοι του ξαναέρχονται να πιάσουν την Παμίνα, λέει στα *Κουδούνια*:

"Κάντε τους να γελάσουν και να τραγουδήσουν, Η φιλία ακολουθάει πίσω απ' τα τραγούδια και τα γέλια. Και γι' αυτό, στον κάθε άνθρωπο φέρνουμε κοντά Μουσική, φιλία, και γέλια" (c)

Ο Παπαγένο αντιπροσωπεύει ακόμα την ευθυμία και το γέλιο, που χωρίς αυ-

τά θα ήτανε ανυπόφορη η ζωή. Συχνά αναγνωρίζουμε τη φωνή του και σε πολλά μέρη της ενόργανης μουσικής του Μότσαρτ: τραγουδάει στους ρυθμούς (accents) του λαού, με τις μελωδίες του γερμανικού δημοτικού τραγουδιού. Μπορεί πραγματικά να ειπωθεί πως αντιπροσωπεύει την αγροτιά, όπως την έβλεπε η αστική τάξη του καιρού εκείνου: έναν αναγκαίο και απαραίτητο σύντροφο στον αγώνα, ανίκανο όμως να φτάσει και να κατακτήσει τον “τελικό σκοπό της σοφίας”.

Η διαφώτιση

Στα έργα των εγκυκλοπαιδιστών εκφράζεται συχνά η ιδέα, ότι η μουσική είναι μια δύναμη που εξευγενίζει τα ανθρώπινα αισθήματα, και ότι ακριβώς αυτός είναι και ο ρόλος της: όπως είδαμε, αυτή είναι μια ιδέα που την υποστήριξαν και οι Μασώνοι. Σε όλο το *Μαγικό Αυλό*, υπάρχουν αναφορές στη δύναμη αυτή της μουσικής. ‘Όταν ο Ταμίνο παίρνει τον Αυλό, που του τον στέλνει η Βασίλισσα της Νύχτας, τραγουδάει μαζί με όλους τους άλλους:

‘Ω! Ένας αυλός αξίζει πότερο από χρυσάφι κι από στέμμα. Γιατί μ’ αυτόν κερδίζονται, η λευτεριά, κ’ η ανθρώπινη ευτυχία”. (d)

Παίζοντας τον αυλό ο Ταμίνο, μαγεύει ακόμα και τ’ άγρια θεριά:

“Ω! Τι δύναμη έχει η μαγική φωνή στου άγιε αυλέ! Και τα θηρία ακόμα μαγεύονται με το σκοπό σου”(e)

Τα μαγικά κουνδούνια, μαγεύουν το Μονόστατο και τους σκλάβους του· γλυτώνουν τον Παπαγόνο απ’ την αυτοκτονία και του φέρνουν πάλι την Παπαγόνα⁹. Αλλά πάνω απ’ όλα, είναι ο Μαγικός Αυλός που περνάει τον Ταμίνο και την Παμίνα μέσα απ’ τη φωτιά και το νερό, την τελευταία δοκιμασία τους πριν μπουνε στο ναό της σοφίας¹⁰. “Ζούμε σ’ αυτόν τον κόσμο, για να μάθουμε, ανταλλάσσοντας τις ιδέες μας, να διαφωτίζουμε με ζήλο ο ένας τον άλλο, και έτσι να προάγουμε την επιστήμη και την τέχνη”. έγραφε ο Μότσαρτ όταν ήταν νέος¹¹. Με τη μουσική έλπιζε να αλλάξει τις καρδιές των ανθρώπων, να τους κατακτήσει, να τους κάνει να καταλάβουν τις ιδέες της διαφώτισης.

“Η αλήθεια, η σοφία, και το καλό της ανθρωπότητας, ήταν οι σκοποί των Αιγυπτιακών μυστηρίων... η αλήθεια, η σοφία, και το ξεκίνημα μιας καινούριας εποχής ευτυχισμένης για όλη την ανθρωπότητα... αυτά δεν είναι και οι σκοποί της δικής μας εταιρίας; ... μπορούμε να έχουμε άλλον πιο ψηλό, πιο ευγενικό σκοπό, από το να πλατύνουμε τη γνώση μας με αμοιβαία αλληλοεκπαίδευση, και να δεξουμε σ’ όλους αυτούς που προσχωρούν στις γραμμές μας, την αξία της αρετής, και το δρόμο της σοφίας;”¹². Τα λόγια αυτά, από ένα άρθρο του Βορν στο περιοδικό της στοάς *Αθηναία Αρμονία*, επαναλαμβάνονται σαν ηχώ απ’ τη χορωδία στο τέλος της πρώτης πράξης του *Μαγικού Αυλού*:

“Όταν Δικαιοσύνη κι Αρετή, θα εμπνέουν τους μεγάλους με σχέδια γνωστικά, Τότε θ’ αρχίσει η ουράνια βασιλεία, και η γη θα γίνει ένας παράδεισος”. (f) από το Σαράστρο και τους Ιερείς στην αρχή της δεύτερης: ‘Ω! Εσείς ακούστε μας Ίσι και

‘Οσιρι. Γι’ αυτούς που αναζητούν το φως δεόμαστε. Δώστε το πνεύμα της σοφίας στο νέο ζευγάρι. Σεις, που τα βήματα οδηγείτε των περιπλανητών. Δώστε τους κουράγιο σε όλους τους κινδύνους, Και με ασφάλεια οδηγείστε τους, στο δρόμο της σοφίας”. (g) και από τα Πνεύματα, στην αρχή του φινάλε της ίδιας πράξης: “Γρήγορα θα σβήσει η Δεισιδαιμονία, Γρήγορα θα νικήσει ο σοφός άνθρωπος. ‘Αχ! ‘Ελα πάλι ευλογημένη Ειρήνη. ‘Ελα πάλι στις ανθρώπινες καρδιές. Τότε θα γίνει η γη παράδεισος. Και ο άνθρωπος θα φτάσει ως το Θεό”. (h)

Στους σύγχρονους της Γαλλικής Επανάστασης, φάνηκε πως η εποχή της Λογικής ανέτειλε πραγματικά. Ο Klopstock⁹⁷ το εξέφρασε αυτό με τα ακόλουθα λόγια: “Ο ‘Ηλιος, που ανέτειλε πάνω απ’ τα συντρίμια της Βασιλίας, σκόρπισε τα σύννεφα του παραλογισμού και της δεισιδαιμονίας, και έκανε δυνατό το ξαναγύρισμα στην Εποχή του Κρόνου”. Αυτά τα λόγια, αν και πιο συγκεκριμένα είναι σχεδόν τα ίδια με τα λόγια που τραγουδάει ο Σαράστρο στο τέλος του *Μαγικού Αυλού*, όταν μέσα από βροντές κι αστραπές προβάλλει το φως του ήλιου, σκορπάει τα σκοτάδια, και διώχνει τη Βασίλισσα της Νύχτας απ’ το ναό της σοφίας: “Η χρυσή λάμψη του ήλιου σκορπάει το σκοτάδι της νύχτας. Το Βασίλειο της ψευτιάς υποχωρεί στο φως της αλήθεια” (i)

Τα γράμματα του Μότσαρτ, δεν περιέχουν αναφορές στη Γαλλική Επανάσταση, και απ’ αυτό πολλοί κριτικοί έβγαλαν το συμπέρασμα, ότι ο Μότσαρτ δεν ενδιαφέρονταν για την πολιτική. ‘Όταν όμως το 1829, ο Vincent και η Mary Novello⁹⁹ επισκέφτηκαν τη χήρα γυναίκα του στο Σάλτσμπουργκ τη ρώτησαν ποιοί ήταν οι αγαπημένοι του συγγραφείς, κ’ εκείνη απάντησε:

“Ένας από τους πιο αγαπημένους του συγγραφείς βρίσκεται τώρα στα χέρια μου, και τον διαβάζω πολύ συχνά: αποτελείται από εννιά τόμους. Δεν τον ονόμασε, όντας απαγορευμένος καρπός στο Αυστριακό κράτος”, γράφει στο ημερολόγιο της η Mary Novello, “αλλά υποψιάζομαι μερικά από τα Γαλλικά επαναστατικά έργα”¹⁰⁰.

Είναι επίσης σημαντικό να αναφερθεί ότι ο σύγχρονος του Μότσαρτ, συνθέτης Nauman τον ονόμαζε “μουσικό Αβράκωτο (sans- culotte)”¹⁰¹.

Ο Ένγκελς, στο έργο του *Η Εξέλιξη του Σοσιαλισμού από την Οντοπία στην Επιστήμη*¹⁰², έδειξε πως οι Εγκυκλοπαιδιστές, αν και αξίωσαν να μιλήσουν για όλη την ανθρωπότητα, στην πραγματικότητα εξέφρασαν την άποψη της αστικής τάξης. Το ίδιο αληθεύει και για τους Ιλλουμινάτους Μασώνους, που, στην εποχή τους, αντιπροσώπευαν το πιο προοδευτικό και προχωρημένο τμήμα της κοινωνίας. Ο Μότσαρτ εξέφρασε τις πιο ψηλές ελπίδες αυτής της κοινωνίας, αλλά η μουσική του ξεπέρασε πολύ τα δικά της όρια. Το μήνυμα του *Μαγικού Αυλού*, αν και κρυμμένο στην αλληγορία, είναι το ίδιο με το μήνυμα της *Ενάτης Συμφωνίας* του Μπετόβεν. Για τους λαούς όλου του κόσμου σήμερα, είναι, όχι λιγότερο από ότι ήταν για τους σύγχρονους του Μότσαρτ, ένα μήνυμα ελπίδας για την ανθρωπότητα που ακόμα αγωνίζεται ενάντια “στις δυνάμεις του σκότους”. Είναι ένα μήνυμα ελπίδας και εμπιστοσύνης, που βεβαιώνει ότι ο άνθρωπος θα κατορθώσει τελικά να δημιουργήσει μιά κοινωνία που σ’ αυτήν: ‘Όλοι οι άνθρωποι θα είναι αδέρφια”.

Katharine Thomson

*

Η Katharine Thomson γεννήθηκε στο Cambridge το 1906. Ο πατέρας της ήταν ο Αιδεσιμότατος Δόκτωρ Hugh Stewart, καθηγητής της γαλλικής φιλολογίας και Fellow στο Trinity College του Πανεπιστημίου του Cambridge, πολύ γνωστός από τα έργα του πάνω στον Pascal. Η μητέρα της είναι η Κυρία Jessie Stewart, μαθήτρια και βιογράφος της μεγάλης αρχαιολόγου Jane Harrison.

Σπούδασε ελληνική και λατινική φιλολογία στο Girton College του Πανεπιστημίου του Cambridge, απ' όπου αποφοίτησε με άριστα το 1928. Από μικρή όμως σπούδαζε και μουσική (πιάνο), και όταν τελείωσε τις κλασσικές σπουδές πήγε στη Φρανκφούρτη, στο Conservatorium του Dr. Hochs, όπου και τελειοποιήθηκε. Ειδικεύτηκε στην παλαιότερη μουσική για κλαβιέ (keyboard), και έπαιξε σε πολλά κονσέρτα harpsichord και virginal, και στο ραδιοφωνικό σταθμό του Λονδίνου. Για δύο χρόνια δίδαξε μουσική στο Nottingham.

Το 1934 παντρεύτηκε τον George Thomson, τότε καθηγητή στον King's College του Πανεπιστημίου του Cambridge, και αργότερα καθηγητή της αρχαίας ελληνικής φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο του Birmingham.

Το 1940, μαζί με έναν γιατρό που είχε πολεμήσει στη Διεθνή Ταξιαρχία στην Ισπανία, ίδρυσαν μια εργατική χορωδία γνωστή με το όνομα Birmingham Clarion Singers. Η χορωδία αυτή, σε όλη τη διάρκεια των πενήντατεσσάρων χρόνων από την ίδρυσή της, αφιέρωσε τις υπηρεσίες της στο εργατικό κίνημα της Αγγλίας, έγινε γνωστή σε όλη τη χώρα για τα κονσέρτα της κλασσικής και λαϊκής μουσικής, και προσκλήθηκε δύο φορές στο εξωτερικό, στην Τσεχοσλοβακία και στη Ρουμανία.

Από το 1961 άφησε τη διεύθυνση της χορωδίας αυτής για να αφιερωθεί στη θεωρητική έρευνα, ιδιαίτερα πάνω στο Μότσαρτ, και στην αγγλική λαϊκή μουσική του δέκατου έβδομου αιώνα. Έγραψε αρκετά άρθρα, για το Μότσαρτ, τον Henry Purcell, και τον Vaughan Williams, για το εθνικό πνεύμα στη μουσική, και για τα εργατικά τραγούδια της Αγγλίας, που δημοσιεύτηκαν στο *Marxisme to day*, στο *Musik and Life* και στο *Deutsche Jahrbuch fur Volkskunde*. (Σημ. τ. μετ.).

Το άρθρο αυτό δημοσιεύθηκε τον Ιούνιο του 1963 στο περιοδικό "*Marxism To day*" τευχ. 6, σελ. 172-79, και στάθηκε η αφετηρία για μια ευρύτερη μελέτη που έγραψε η Katharine Thomson για το θέμα αυτό. Πρόκειται για το Βιβλίο της *The masonic Thread in Mozart, London 1977*. Το έργο αυτό, που μεταφράστηκε στα Γαλλωνέζικα και στα Τούρκικα, μεταφράστηκε και στα Ελληνικά από την Ασπασία Λαμπρινίδου και θα εκδοθεί σύντομα από τον Εκδοτικό Οίκο "Γκοβόστης".

Οι περισσότερες από τις σημειώσεις που ακολουθούν γράφτηκαν από το μεταφραστή, για το γενικό αναγνώστη που δεν έχει ή που δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει μια εγκυκλοπαίδεια. Για χάρη του ίδιου αναγνώστη θεώρησα σκόπιμο να μην αφήσω αμετάφραστο όρο που του δημιουργεί κενά, έστω και αν η απόδοση δεν μπορούσε να είναι απολύτως ακριβής. Παραθέτω όμως δίπλα αμετάφραστους τους όρους για τον ειδικό, και βαθεία υπόχρεος είμαι στον Δημ. Γιάννο που, μετά τη δη-

μοσίευση του άρθρου, στην “Επιθεώρηση Τέχνης” τεύχ. 130-132, σελ. 460-478, υπόδειξε στο επόμενο τεύχος 133-134 τα λάθη που έκανα, τόσο στη μετάφραση όσο και στις σημειώσεις. Τις υποδείξεις αυτές έλαβα υπόψη μου στην τωρινή αναδημοσίευση του άρθρου στην “Ουτοπία”. Δεν πρόσθεσα σημειώσεις για μερικά ονόματα, Μπαχ, Χαίντελ, Γκαίτε, Ένγκελς, κ.ά. γιατί νομίζω πως και οι λίγοι αναγνώστες που δεν θα ξέρουν τίποτα γι’ αυτά θα είναι εύκολο να πληροφορηθούν.

Ο μεταφραστής

Σημειώσεις

1. Ο Wolfgang-Amadeus Mozart, γεννήθηκε στο Σάλτσμπουργκ το 1756. Από τεσσάρων χρονών άρχισε ν’ αυτοσχειάζει μικρές συνθέσεις στο κλειδοκύμβαλο. Ο πατέρας του, που ήταν και ο ίδιος αξιόλογος συνθέτης και βιολιστής, διέκρινε έγκαιρα την ιδιοφυία του γιου του, έγινε ο δάσκαλός του, και αφιέρωσε τη ζωή του στη διαμόρφωσή της. Μόλις έξι χρονών, το 1762, τον οδηγεί μαζί με την επίσης προικισμένη κόρη του Μαρία-Άννα (Nannerl) σε καλλιτεχνικές περιοδείες στην Ευρώπη, όπου δίνει συναυλίες και θαυμάζεται σαν παιδί θαύμα. Η πρώτη περιοδεία ήταν στο Μόναχο και στη Βιέννη. Η δεύτερη άρχισε το 1763 και τελείωσε το 1765. Πήγε στις Βρυξέλλες, στο Παρίσι, στο Λονδίνο, όπου γνώρισε τον Ιωάννη-Χριστιανό Μπάχ και πήρε μια σειρά πολύτιμα μαθήματα, στο Άμστερνταμ και στη Ζυρίχη. Το 1766, σε συνεργασία με τον Μιχαήλ Χάιντν, έγραψε το πρώτο του ορατόριο, *Το καθήκον της Πρώτης Εντολής*, και μελοποίησε τη λατινική κωμωδία *Απόλλων και Υάκινθος*. Το 1769 άρχισε μια τρίτη καλλιτεχνική περιοδεία, αυτή τη φορά στην Ιταλία. Πήγε στη Μάντουα, στη Βερόνα, στο Μιλάνο, όπου ανέβασε το μελόδραμα του *Μιθριδάτης Βασιλιάς του Πόντου*, βασισμένο πάνω σε μια ιταλική διασκευή του έργου *Μιθριδάτης* του Ρακίνα, και ακόμα στη Μπολόνια, στη Πάδουα, στη Νεάπολη και στη Ρώμη. Επέστρεψε στο Σάλτσμπουργκ το 1771, και έγραψε *Το όνειρο του Σκιπίωνα*, ένα μονόπρακτο μελόδραμα που ανεβάστηκε το 1772, με την ευκαιρία της ενθρονίσεως του αρχιεπισκόπου Κολλορέντο. Τον ίδιο χρόνο ξαναγύρισε στο Μιλάνο, όπου ανέβασε την όπερα *Lucio Silla*. Το 1775 ανέβασε, στο Μόναχο την όπερα *La Finta Giardiniera*, και στο Σάλτσμπουργκ την όπερα *Βασιλιάς Ποιμένας*. Τον ίδιο καιρό έγραψε τον *Βασιλιά Θάμο* και πολλές συμφωνίες, λειτουργίες και κονσέρτα. Το 1777 ταξίδεψε στο Μανχάιμ, όπου γνώρισε, την καλύτερη ορχήστρα της Γερμανίας, και την πρώτη του ερωτική περιπέτεια με την Αλούσια Βέμπτερ, μια διάσημη αοιδό, την οποία και θέλησε να παντρευτεί, αλλά ο πατέρας του αρνήθηκε, κι αναγκάστηκε να πνίξει το αίσθημά του και να φύγει για το Παρίσι. Εκεί πέθανε η μητέρα του που τον συνόδευε κι απογοητευμένος γύρισε στο Σάλτσμπουργκ. Το 1781 ανέβασε στο Μόναχο την όπερα *Ιδομενέας*, που τον καθιέρωσε σαν έναν από τους κορυφαίους δραματικούς συνθέτες της Γερμανίας, και τον ίδιο χρόνο άφησε το Σάλτσμπουργκ και εγκαταστάθηκε στη Βιέννη, κοντά στην οικογένεια Βέμπτερ. Ένα χρόνο αργότερα παντρεύτηκε την αδελφή της Αλούσιας, Κωνσταντία. Στα 1784 έγινε μέλος της Εταιρείας των Πλουμινάτων Μασώνων. Στη δεκαετία που ακολούθησε από την εγκατάστασή του στη Βιέννη ως το θάνατό του, έγραψε τα καλύτερα έργα του: *Αρπαγή από το Σεράϊ* (1781) *Οι Γάμοι του Φίγκαρω* (1786), έξι κουαρτέτα, τα καλύτερά του, που τα αφιέρωσε στο Χάιντν (1784-1785), *Ο Δον Ζουάν* (1787), οι τρεις μεγάλες συμφωνίες του: 39η σε μι μφ., 40η σε σολ ελ., και 41η του “Διός” σε ντο μετζέ, (1788), *Έτσι κάνουν όλες* (1790), *Η Μεγαλοφυχία του Τίτου* (1791), ο Μαγι-

κός Αυλός (1791), μια *Πένθιμη Λειτουργία* (Requiem), που την άφησε ημιτελή. Πέθανε το Δεκέμβρη του 1791 μόλις τριάντα πέντε χρονών.

Ο Μότσαρτ έζησε μια ζωή γεμάτη φτώχεια και στερήσεις. Από το 1772 ως το 1781, που ήταν μουσικός της Αυλής και της Μητρόπολης, έπαιρνε έναν γελοίο μισθό 25 φράγκα το μήνα, για τα οποία όμως ήταν υποχρεωμένος να ζει σαν δουλοπάροικος, να τρώει με τους υπηρέτες, και να υφίσταται εξευτελισμούς και ταπεινώσεις για τις οποίες όταν διαμαρτύρονταν, ο αρχιεπίσκοπος τον έβριζε, και ο γραμματέας τον έδωχνε με τις κλωτσιές. Ήταν γι' αυτό που παρότησε το Σάλτσμπουργκ και πήγε στη Βιέννη. Το 1787, ύστερα απ' το θάνατο του Γκλουκ, ονομάστηκε συνθέτης της αυτοκρατορικής Αυλής, με μισθό 800 φλωρίνια το χρόνο, το μόνο ταχτικό αλλά ανεπαρκές εισόδημα που έλαβε στη ζωή του. Έτσι αναγκάζονταν να δουλεύει πάντα σκληρά για να ζήσει, γράφοντας κατά παραγγελία συνθέσεις που πληρώνονταν σε εξευτελιστικές τιμές. Πέθανε πάμπτωχος, και του έγινε μια απλή φτωχική κηδεία, που την ακολουθήσαν λίγοι φίλοι και μερικοί τους όχι ως το τέλος λόγω κακοκαιρίας. Ένας κοινός τάφος τον σκέπασε που κανείς δεν ξέρει σήμερα που είναι.

Πενήντα χρόνια ύστερα, ένα Μουσείο Μότσαρτ ιδρύθηκε στο Σάλτσμπουργκ, και μιά Μουσική Ακαδημία με το όνομα Mozarteum. Το 1862 ο Ludwig von Köchel εξέδωσε έναν γενικό χρονολογικό και θεματικό κατάλογο των έργων του (*Chronologisch-thematisches Verzeichnis sämtlicher Tonwerke von W. A. Mozart*), και έκτοτε κάθε έργο του Μότσαρτ φέρει τα στοιχεία KV (=Köchel- Verzeichnis), και έναν αριθμό, λ.χ. *Συμφωνία σε ντο μειζ.*, του "Διός". KV No 551.

Ο κατάλογος αυτός αναθεωρήθηκε το 1937 από το γερμανό μουσικολόγο Alfred Einstein. Από το 1955 οι Bärenreiter, Kassel, σε συνεργασία με το Mozarteum επανεκδίδουν τα άπαντα του Μότσαρτ. (Σημ. τ. μετ.).

2. Einstein: *Mozart*, p. 108.

3. 'Ιδιο, p. 82.

4. Η ιστορία του Μασωνισμού έχει τις ρίζες της στις συντεχνίες οικοδόμων εργατών του Μεσαίωνα. Οι συντεχνίες αυτές, που ονομάζονταν "αδελφότητες", και ήταν ενωμένες σε μεγάλες ομοσπονδίες με ιδιαίτερους κανονισμούς, ως τα τέλη του δωδέκατου αιώνα ήταν κάτω απ' την κηδεμονία της Εκκλησίας, και είχαν σαν απασχόλησή τους την οικοδόμηση ναών κατά τον αρχαίο ρωμαϊκό ρυθμό. Με την ανάπτυξη των διαφόρων μεταρρυθμιστικών θρησκευτικών κινήματων, οι συντεχνίες αυτές αποσπάστηκαν από την κηδεμονία αυτή, και ανάπτυξαν έναν νέο ρυθμό, το γοτθικό, που με τους πολυάριθμους πύργους του συμβόλιζε μάν ελεύθερη εκκλησία που αντιτίθεται σε κάθε δόγμα και επιτρέπει την αναζήτηση του Θεού με πολλούς τρόπους. Αργότερα άφησαν και το ρυθμό αυτό που θεωρήθηκε επίσης έκφραση ενός θρησκευτικού δόγματος, και με την επίδραση της Αναγέννησης μιμήθηκαν τον αρχαίο ελληνικό ρυθμό, που συμβόλιζε τη σκέψη, τη μετριοφροσύνη, την ελευθερία και την αγάπη προς το συνάνθρωπο.

Από το 1350 οι 'Αγγλοι τέκτονες (masons) - που σημαίνει τεχνίτες οικοδόμοι -, ονόμαζαν τους εαυτούς των Ελεύθερους Τέκτονες (Free- Masons), σε αντίθεση με τους κοινούς κτίστες, και ήταν οργανωμένοι σε Στοές (Lodges). Το 1615 ο πρόεδρος της μεγάλης συντεχνίας του Λονδίνου Inigo Jones, εισήγαγε το ρυθμό της Αναγέννησης και μαζί δέχτηκε να γίνουν μέλη στις Στοές, με το όνομα πρόσθετοι αδερφοί, διάφοροι διανοούμενοι ελευθέρων αρχών, που ενδιαφέρονταν για τα γενικά ζητήματα της εποχής. Από τότε άρχισαν να αλλάζουν χαρακτήρα οι επαγγελματίες τέκτονες αδερφοί λιγότευαν σιγά-σιγά, ενώ οι πρόσθετοι αδερφοί αυξάνονταν, γίνονταν

ο πυρήνας γι νέες στοές, και το 1717 τέσσερις μαζί ενώθηκαν κι ίδρυσαν τη *Μεγάλη Στοά της Αγγλίας* που υπάρχει και σήμερα. Τον 18ο αιώνα, οι μασωνικές ιδέες για ελευθερία και αγάπη στον άνθρωπο ανεξάρτητα από κάθε θρησκευτική πρόληψη, είχαν μεγάλη διάδοση. Το 1730 ιδρύθηκαν μεγάλες στοές στη Σκωτία και στην Ιρλανδία, το 1733 στο Βερολίνο, το 1734 στη Ν. Υόρκη, το 1774 στη Γαλλία κ.λπ. Οι στοές αυτές δεν ήταν πιά συντεχνίες οικοδόμων· δέχονταν σαν μέλη ανθρώπους από κάθε κοινωνική τάξη, επάγγελμα ή θρησκεία, που δεν ενδιαφέρονταν για τις θρησκευτικές και δογματικές έριδες αλλά για την αγάπη των ανθρώπων και την εξάπλωση των ανθρωπιστικών ιδεών. Διατήρησαν, ωστόσο, τα έθιμα, τις μυστικές λέξεις και τα σύμβολα των παλαιών συντεχνιών, δίνοντας σ' αυτά μιά συμβολική σημασία. Ο κύριος σκοπός του τεκτονισμού ήταν η τελειοποίηση του κάθε ανθρώπου, και έτσι η τελειοποίηση της ανθρωπότητας, με τη διάδοση του πνεύματος της αλληλεγγύης και της ηθικής σε όλο τον κόσμο, και με τη διαρρύθμιση των κοινωνικών σχέσεων πάνω στη βάση της ελευθερίας της συνείδησης. Ο μασωνισμός εμφανίστηκε κατά καιρούς με διάφορες μορφές τότε σαν φιλοσοφική διδασκαλία ανθρωπιστικών ιδεών, τότε σαν μυστική επιστήμη για τη μόρφωση της ψυχής και την καλλιέργεια των αισθημάτων του ανθρώπου, τότε σαν μέσο εξάλειψης των εθνικιστικών και θρησκευτικών προλήψεων και επικράτησης της αγάπης, της ανοχής, της ελευθερίας, της ισότητας και της αδερφοσύνης των λαών. Στα τέλη του 18ου αιώνα, στην Ευρώπη ο μασωνισμός συνδέεται στενά με το διαφωτισμό, έχει σαν μέλη του τα μεγαλύτερα πνεύματα της εποχής όπως ο Γκαίτε, ο Βολταίρος, ο Ρουσσώ, ο Λέσινγκ, ο Φίτσε, ο Μπόρν, ο Μότσαρτ, ο Χάιντ, ο Λίστ, ο Γαριβάλδης, ο Καβούρ, ο Ουάσιγκτων, κ.ά., και αποτελεί μέρος του επαναστατικού κινήματος της εποχής. Στην Ελλάδα ο μασωνισμός εμφανίστηκε το 1600 στην Κων/πολη αλλά δεν ευδοκίμησε. Στα 1812 ο Διονύσιος Ρώμας ίδρυσε τη Μεγάλη Στοά της Κερκύρας που συνεργάστηκε με τη Φιλική Εταιρία στον αγώνα του 1821. Ο καθηγητής κ. Κρητικός μάλιστα υποστήριξε τελευταία πως ένας αριθμός από τους πρωταγωνιστές της Φιλικής Εταιρίας ήταν Μασώνοι, και πως τα σύμβολα και τα σχήματα της μήσης των φιλικών επήγασαν από τη δική τους θητεία σε μασωνικές στοές. Κατά διάφορες εποχές ο μασωνισμός αντιμετώπισε σκληρούς διωγμούς. Ο Πάπας κατηγόρησε τους Μασώνους για ανεξίθρησκους και αιρετικούς και τους αφόρισε, αντιμετώπισαν δε τον θάνατο από την Ιερά Εξέταση στην Ισπανία και στην Πορτογαλία, τις φυλακές και τις εξορίες στην Ιταλία, στην Γερμανία κ.λπ. (Σημ. τ. μετ.).

5. Το πιο προχωρημένο και το πιο επαναστατικό τμήμα των Μασώνων. Ιλλουμινάτοι (πεφωτισμένοι) ονομάζονται από τον 10ο αιώνα οπαδοί διαφόρων θρησκευτικών μεταρρυθμιστικών κινήματων. Εμφανίστηκαν αρχικά στη Γερμανία, Ολλανδία, Γαλλία, κ.ά., κηρύσσοντας πως ο κάθε άνθρωπος μπορεί να έρθει σε απ' ευθείας επικοινωνία με το Θεό, να δεχτεί την αποκάλυψή του, να πάρει οδηγίες του, και μ' αυτό τον τρόπο να συμμετέχει στο θείο φως. Το 16ο αιώνα, και ιδιαίτερα στην Ισπανία, με ηγέτη τους κάποιον Ιωάννη Βιγιαλπάντο κήρυξαν την αποχή από τις δημόσιες θρησκευτικές τελετές σαν αποτέλεσμα χρεοκοπίας της Εκκλησίας, την αυτοσυγκέντρωση του ατόμου και την ιδιαίτερη και πνευματική μόνο λατρεία του Θεού. Με την ίδια περίπου μορφή, αλλά σε μεγαλύτερη έκταση και πιο μαχητικοί εμφανίστηκαν στην Φλάνδρα και στην Πικαρδία, όπου με ηγέτη τους τον Παύλο Γκερέν κήρυξαν πόλεμο ενάντια στους παπάδες και καταδωήθηκαν σκληρά από το Λουδοβίκο ΙΓ'. Κατά των Ιλλουμινάτων κηρύχθηκε αμείλικτος διωγμός από την Ιερά Εξέταση, και τα τελευταία ίχνη των Ισπανικών Ιλλουμινάτων έσβησαν στην Κόρδοβα το 1575. Ίσαμε αυτή την εποχή τα κινήματα αυτά, άλλοι τα σχετίζουν με το κίνημα των

αναβαπτιστών και άλλα μεταρρυθμιστικά κινήματα, και άλλοι τα θεωρούν αυθόρμητες εξεγέρσεις κατά του φεραλισμού της δυτικής Εκκλησίας. Κατά το 18ο αιώνα οι Ιλλουμινάτοι εμφανίζονται πάλι, μα τώρα δεν αντιτάσσουν στις προλήψεις και στους τύπους της Εκκλησίας το φως της θείας εξάρσης και της θείας έμπνευσης αλλά το φως της μόρφωσης και της λογικής. Αποτελούν την αριστερή και πιά προοδευτική πτέρυγα των Μασώνων, που σ' αυτήν ακριβώς ανήκουν τα περισσότερα από τα μεγαλύτερα πνεύματα της εποχής που αναφέρονται πιά πάνω, και οι ιδέες τους συγγενεύουν στενά με των Διαφωτιστών. Είναι γι' αυτό που απόδωσα στα ελληνικά (διαφωτισμένοι και όχι πεφωτισμένοι). Οι Ιλλουμινάτοι είχαν ευρύτατη ανάπτυξη στη Γαλλία (1722), και στη Γερμανία (1776), όπου καθώς είδαμε ο καθηγητής Weishaupt ίδρυσε τη στοά *Φιλανθρωπία* στην οποία ανήκε ο Μότσαρτ, και στην Αυστρία, όπου ο μεταρρυθμιστής της εταιρίας βαρώνος Knigge γύριζε κηρύσσοντας τις ιδέες του με το όνομα Σπάρτακος, σύμβολο της επανάστασης και του Αγώνα των Σκλάβων για λευτεριά. (Σημ. τ. μετ.).

6. Εγκυκλοπαιδιστές ονομάστηκαν αρχικά οι συντάχτες της *Μεγάλης Γαλλικής Εγκυκλοπαίδειας*, που άρχισε να εκδίδεται το 1571 από τους μεγαλύτερους φιλόσοφους και επιστήμονες της Γαλλίας, όπως ο ντ' Αλαμπέρ, ο Ντυντερό, ο Βολταίρος, ο Χόλμπαχ, ο Μοντεσιέ, ο Ρουσσώ κ.ά., με σκοπό τη διαφώτιση και τη διάδοση της γνώσης. Αλλά ο σκοπός αυτός θεωρήθηκε εχθρικός προς τους θεσμούς της εποχής, γι' αυτό και η *Εγκυκλοπαίδεια* αντιμετώπισε την αντίδραση των αρχών και ιδιαίτερα της Εκκλησίας, που κατόρθωσαν να καθυστερήσουν για πολλά χρόνια την ολοκλήρωσή της, σταματώντας επανειλημμένα την έκδοσή της και απαγορεύοντας την κυκλοφορία της, και να καταστρέψουν τα χειρόγραφα των τελευταίων τόμων της. Ύστερα ονομάστηκαν έτσι οι φιλόσοφοι και οι διανοούμενοι από όλα τα πεδία της τέχνης και της επιστήμης που ανήκαν στο ριζοσπαστικό και επαναστατικό κίνημα του 18ου αιώνα, αφού οι σκοποί των Εγκυκλοπαιδιστών ήταν οι σκοποί το επαναστατικού κινήματος της εποχής. (Σημ. τ. μετ.).

7. Βλ. σημ. 5.

8. Γερμανός θεολόγος και νομικός, καθηγητής του φυσικού και του κανονικού δικαίου. (1748-1830). (Σημ. τ. μετ.).

9. Le Forestier: *Les Illuminés de Bavière*, p. 110.

10. Frost: *Secret Societies of the European Revolution*. p. 28.

11. Γάλλος συγγραφέας και φιλόσοφος (1712-1778). Θεωρείται πατέρας του πολιτικού ριζοσπαστισμού, και με τις θεωρίες του για την κυριαρχία του λαού άσκησε μεγάλη επίδραση στη Γαλλική Επανάσταση. Από τα κυριότερα έργα του είναι: *Οι Εξομολογήσεις μου*, *Ο Αιμίλιος*, *Το Κοινωνικό Συμβόλαιο*, *Περί της Ανισότητας των Ανθρώπων*. Ασχολήθηκε ακόμα και με τη μουσική, επινόησε ένα δικό του σύστημα μουσικής γραφής και ένα είδος "σκηνηκής μουσικής" το "μελόδραμα", έγραψε το πρώτο γαλλικό *Λεξικό της Μουσικής*, και διάφορα άλλα έργα για τη μουσική. (Σημ. τ. μετ.).

12. Συντηρητικός κλάδος των Μασώνων εχθρικός προς τους Ιλλουμινάτους, που βάσιζε το ιδεολογικό του περιεχόμενο και το τελετουργικό του σύστημα περισσότερο πάνω σε μαγικές ή μυστικές παρά σε λογικές ιδέες. (Σημ. τ. μετ.).

13. Φραγκίσκος Φρειδερίκος von Knigge 1752-1756, Γερμανός δραματουργός και μυθιστοριογράφος, από τους αρχηγούς και τους μεγάλους ζηλωτές των Ιλλουμινάτων, απτός που έφερε το όνομα Σπάρτακος. Από τα σπουδαιότερα έργα του είναι: *Το μυθιστόρημα της ζωής μου*, *Η Ιστορία του Πέτρου Κλάουζεν*, *Περί της Συναναστροφής των Ανθρώπων*, κ.ά. Ιδιαίτερο ενδια-

φέρουν έχουν οι πληροφορίες που δημοσίευσε για την Εταιρία των Ιλλουμινάτων, όπου εξηγεί ότι οι Ιλλουμινάτοι αγωνίζονταν για να αποδοθούν στην ανθρωπότητα όλα τα φυσικά δικαιώματα που της αφαιρέθηκαν με τη δημιουργία των θεσμών της ατομικής ιδιοκτησίας, του κράτους και της θρησκείας, και γι' αυτό επεδίωκαν την κατάργηση της εξουσίας του κράτους, της θρησκείας, και της ιδιοκτησίας. (Σημ. τ. μετ.).

14. Είναι οι μοναχοί που ανήκουν στο θρησκευτικό τάγμα των Ιησουϊτών που ιδρύθηκε το 1534 από τον Ισπανό Ιγνάτιο Λοΐόλα, και αφιερώθηκε στην “εξάπλωση του καθολικισμού, στην επαναφορά των απίστων και των αιρετικών στους κόλπους της καθολικής εκκλησίας, και στην αγωγή της νεολαίας”. Το τάγμα αυτό διακρίνεται για την τελειότητα της οργάνωσής του, που στην ουσία της είναι στρατιωτική, πράγμα που εκφράζεται και στις ονομασίες των μελών και των αξιωματούχων του, στρατηγός, έπαρχοι, στρατεύματα, κ.λπ. Μέλος του τάγματος γίνεται δεχτός “όποιος θέλει, υπό το έμβλημα του σταυρού, να φέρνει όπλα για το Θεό, να υπηρετεί το μοναδικό κύριο και το Ρωμαίο ποντίφηκα αντιπροσώπο του στη γή..., να δεθεί με όρκο να εκτελεί παραχρήμα και χωρίς δικαιολογίες και υπεκφυγές οτιδήποτε διατάξει ο πάπας για τη διάδοση της πίστεως και την πρόοδο των ψυχών, να πηγαίνει όπου σταλεί... ακόμα και στις Ινδίες, κ.λπ. κ.λπ”. Ο σκοπός του τάγματος είναι η υποταγή, “για όλα τα χρόνια σε όλες τις χώρες, και με κάθε μέσο”, όλου του κόσμου στην εξουσία του πάπα. Αλλά τα μέσα αυτά είναι, οι αναριθμήτες ιεραποστολές που σκόρπισαν παντού την Αφρική, στην Ασία, στις Ινδίες, στην Κίνα, επιζητώντας τη διάδοση του χριστιανισμού και την υποταγή των λαών αυτών στα συμφέροντα της πολιτικής του Βατικανού, και ακόμα η ίδρυση πολυαριθμών σχολείων μέσης και ανώτερης παιδείας στις ευρωπαϊκές χώρες. Η σφραγίδα της διδασκαλίας τους είναι το δόγμα “ο σκοπός εξαγιάζει τα μέσα”, που εκφράζεται και στον καταστατικό τους χάρτη που συνέταξε ο Λοΐόλα, και στους αφορισμούς άλλων αξιωματούχων, που μερικοί τους είναι όπως οι ακόλουθοι:

“Και αν θεωρήσω ότι ο προϊστάμενός μου μου δίνει μιά εντολή αντίθετη στη συνειδήσή μου, θα την πιστέψω περισσότερο από τον εαυτό μου”.

“Ο Θεός δεν απαγορεύει την κλοπή παρά μονάχα όταν θεωρείται ότι είναι κακή, και όχι όταν είναι γνωστό ότι είναι καλή”.

Επιτρέπεται στο μοναχό το σαρκικό αμάρτημα “όταν το κάνει για σκοπό που δεν αφορά τον ίδιο αλλά τη δύναμη της Εκκλησίας και της πίστης”.

“Επιτρέπεται να ευχόμαστε το θάνατο κάποιου για το γενικό καλό, γιατί το κοινό καλό είναι προτιμότερο από το ατομικό”.

“Ο κληρικός που αντί να φύγει σκοτώνει εκείνον που του επιτίθεται δεν αμαρτάνει γιατί δεν είναι υποχρεωμένος να φύγει”.

“Επιτρέπεται να σκοτώνουμε με προδοσία έναν προγεγραμμένο”.

“Επιτρέπονται οι διαφορούμενες εκφράσεις όταν υπάρχει λόγος γι' αυτό. Έτσι gallus στη Λατινική σημαίνει Γάλλος και κόκορας. Αν λοιπόν με ρωτήσουν αν σκότωσα κάποιον Γάλλο, θα απαντήσω όχι, έστω και αν τον σκότωσα, και θα εννοώ ότι δεν σκότωσα κόκορα”.

Έτσι εξηγείται πως το όνομα Ιησουίτης έγινε ταυτόσημο του υποκριτής, δόλιος, πανούργος, συνομήτης, ραδιούργος κ.λπ.

Ο πάπας αναγνώρισε το τάγμα του 1540 και του παραχώρησε ιδιαίτερα προνόμια, ανάμεσά τους το δικαίωμα να κάνει ελεύθερα εμπορικές και τραπεζικές δουλειές. Ωστόσο με τον καιρό εξελίχθηκε σε μιά αποτρόπαια και μισητή πολιτική οργάνωση που σπέρνει αδιάσπαστα τα-

ραχές, διαιρέσεις συνομοσίες και ανατροπές προκειμένου να πετύχει τους σκοπούς της, και αυτό προκάλεσε αντιδράσεις που εξελίχθηκαν σε αληθινή σταυροφορία ενάντια της, και το 1773 ανάγκασαν τον πάπα να τη διαλύσει. Το 1814 όμως επανέφερε και πάλι το τάγμα στη νομιμότητα. Οι Ιησουίτες στάθηκαν οι πιο φανατικοί εχθροί του διαφωτισμού, των Ιλλουμινάτων και γενικά κάθε επαναστατικού απελευθερωτικού κινήματος. (Σημ. τ. μετ.).

15. Δουκάτο της γερμανικής επικράτειας μέχρι το 1918, ελεύθερο κράτος ως το 1920. Έκτοτε διαλύθηκε και το νότιο τμήμα ενώθηκε με τη Βαυαρία, το βόρειο με τη Θουριγκία. (Σημ. τ. μετ.).

16. Le Forester: *Les Illuminés de Bavière*.

17. Γερμανός αυτοκράτορας (1741-1790), γιός του Φραγκίσκου Α' και της Μαρίας Θηρεσίας, που τη διαδέχθηκε στο θρόνο το 1780. Θεωρήθηκε αντιπρόσωπος του λεγόμενου "φωτισμένου δεσποτισμού" γιατί προσπάθησε να καταργήσει τη δουλοπαροικία, να περιορίσει την εξουσία του κλήρου, τη λογοκρισία και τη δύναμη της καθολικής εξουσίας, και να κηρύξει τη θρησκευτική ελευθερία. Κατάργησε πολλά μοναστήρια και θρησκευτικά τάγματα από τις περιουσίες τους ίδρυσε νοσοκομεία και ορφανοτροφεία, και απαγόρευσε την ανάμειξη του πάπα στις υποθέσεις της αυστριακής εκκλησίας. (Σημ. τ. μετ.).

18. Le Forestier: *Les Illuminés de Bavière*, p. 647.

19. Από τους κορυφαίους επιστήμονες του καιρού του (1726-1790). Γεννήθηκε στο Siebenbirgen και ζούσε στην Πράγα, όπου ήταν μέλος της επιτροπής μεταλλειολογικών ερευνών και επιθεωρητής των μεταλλείων. Πήγε στη Βιέννη το 1776 και έγινε ιδιαίτερος σύμβουλος του αυτοκράτορα για μεταλλειολογικά ζητήματα. Το 1775 εφεύρε ένα νέο αμάλγαμα μετάλλου που εξοικονομούσε εργασία και κόστος δουλειάς, και γι' αυτό ο Ιωσήφ Β' του απένεψε ένα βραβείο (βλ. *Mauergreude*). Έγγραψε πολλά επιστημονικά άρθρα, και ακόμα, βιβλία σχετικά με τα αιγυπτιακά μυστήρια. Ίδρυσε ένα εκπολιτιστικό κέντρο για τους Μασόνους, και διηύθυνε ένα μασωνικό περιοδικό (Σημ. τ. μετ.).

20. Βλ. σημ. 72.

21. Συγγραφέας και αυτοκρατορικός σύμβουλος, αρχηγός των Ιλλουμινάτων της Αυστρίας (1723-1814). (Σημ. τ. μετ.).

22. Lewis: *Geschichte der Freimaurerei in Oesterreich-Ungarn*, p. 28.

23. Ίδιο σελ. 28.

24. Αναφέρεται στην ιστορική δίκη του Ράιχσταγκ και την ηρωϊκή απολογία του Γιώργη Δημητρώφ.

25. L. Engels: *Geschichte des Illuminaten Ordens*, p. 318.

26. Ίδιο, p. 320.

27. Αρχιεπίσκοπος του Σάλτσμπουργκ στην υπηρεσία του οποίου ο Μότσαρτ πέρασε εννιά χρόνια, βλ. σημ. 1. (Σημ. τ. μετ.).

28. Γεννήθηκε το 1753, και πήγε στο Σάλτσμπουργκ το 1783. Σπούδασε νομικά στο Ingolstadt και δίδαξε σ' ένα γυμνάσιο όπου γνώρισε τον Magenhofen. Έγερτα έγινε δημοσιογράφος στο Μόναχο αλλά διώχτηκε από τους Σκοταδιστές που καταδίδωκαν το διαφωτισμό. Τελικά έγινε τοπογράφος. Λέγεται ότι αυτός μετέφερε τις ιδέες των Ιλλουμινάτων στο Σάλτσμπουργκ. (Σημ. τ. μετ.).

29. Φίλος του Μότσαρτ, ιδιοκτήτης της Aigen - της σπηλιάς όπου γίνονταν οι συναθροίσεις

αυτές που αναφέρονται στο άρθρο - όπως ομολόγησε ο ίδιος όταν πιάστηκε. Είχε σπουδάσει νομικά στο Σάλτσμπουργκ, και όταν πέθανε το 1785 άφησε πολλά χρέη. (Σημ. τ. μετ.).

30. Koch: *Br. Mozart, Freimaurer and Illuminat*, p. 33.

31. Μηχανικός, αυτοκρατορικός σύμβουλος, και φίλος και προστάτης του Μότσαρτ. (Σημ. τ. μετ.).

32. Mozart: *Letters* (ed. Anderson), p. I, 351.

33. Συγχορδία είναι η συνήχηση τριών τουλάχιστον φθόγγων που απέχουν μεταξύ τους κατά διαστήματα τρίτης (βλ. σημ. 48). (Σημ. τ. μετ.).

34. Είδος μουσικής σύνθεσης που αποτελείται από μονωδίες, διωδίες, ή και χορωδίες που διαχέονται η μία την άλλη και εκτελείται με τη συνοδεία ενός ή περισσότερων μουσικών οργάνων, ή ακόμα και μικρή ορχήστρα. (Σημ. τ. μετ.).

35. Συγγενής με το διάσημο συνθέτη Βέμπερ. (Σημ. τ. μετ.).

36. Σαν ουσιαστικό ο μουσικός αυτός όρος σημαίνει το ηχηρότερο μέρος στη μουσική εκτέλεση, και σαν επίρρημα, ισχυρά στην εκτέλεση. (Σημ. τ. μετ.).

37. Εβδομή λέγεται ο έβδομος τόνος της διατονικής κλίμακας, π.χ. της κλίμακας του ντο εβδομή είναι ο σι, της κλίμακας του φα ο μι κ.λπ. (Σημ. τ. μετ.).

38. Farmer: *New Mozartiana*, p. 58. (bars είναι οι κάθετες γραμμές στο πεντάγραμμο που σημειώνουν τις μετρικές διαυρέσεις. Σημ. τ. μετ.).

39. Βλ. σημ. 1.

40. Συγγραφέας και αξιωματούχος της αυτοκρατορικής αυλής της Βοημίας. Εργάστηκε για την αναμόρφωση του θεάτρου στη Βιέννη. Έγραψε το λιμπρέτο για την όπερα του Μότσαρτ *Βασιλιάς Θάμος* που αναθεωρήθηκε αργότερα (Σημ. τ. μετ.).

41. Πρώσος πρεσβευτής στην αυλή της Βιέννης, ποιητής και συγγραφέας. Έγραψε το λιμπρέτο για το *Σεμίραμις*, έργο του Μότσαρτ που χάθηκε. Γεννήθηκε το 1755 και πέθανε το 1836. (Σημ. τ. μετ.).

42. Ολλανδός ποιητής και μουσικοφιλόλογος (1734-1803) που έζησε στην Αυστρία και ήταν διευθυντής της βιβλιοθήκης της Βιέννης. Μετάφρασε από την Αγγλική στη Γερμανική τα κείμενα των ορατορίων *Δημιουργία*, και *Τέσσερες Εποχές* του Χάϊντν. Ο Μπετόβεν του αφιέρωσε την Πρώτη Συμφωνία του. (Σημ. τ. μετ.).

43. Deutsch: *Mozart und die Wiener Logen*, p. 105.

44. Street songs, τραγούδια του δρόμου: πρόκειται για ένα είδος λαϊκού τραγουδιού που εμφανίστηκε ύστερα από την τυπογραφία, από διάφορους ανθρώπους που τύπωναν λαϊκά τραγούδια και τα πουλούσαν στο δρόμο για να ζήσουν. (Σημ. τ. μετ.).

45. Nettl: *Mozart und die Königliche Kunst*.

46. Γερμανός σχεδόν αυτοδίδαχτος συνθέτης (1741-1801). Έγραψε ορατόρια, συμφωνίες, σονάτες και μελοδράματα, που μερικά τους ανεβάστηκαν στη Βενετία. Αυτός αποκαλούσε το Μότσαρτ "μουσικό Αβράκωτο". (Σημ. τ. μετ.).

47. Νότες που φέρουν ένα σημάδι σύνδεσης, τη λεγόμενη λεγματούρα, που σημαίνει ότι οι νότες αυτές πρέπει να παιχτούν λεγγάτο, δηλαδή χωρίς διακοπή και με ομαλό τρόπο μετάβασης από τη μία νότα στην άλλη. (Σημ. τ. μετ.).

48. Τρίτες είναι η συνήχηση δύο φθόγγων που απέχουν κατά διαστήματα τρίτης. (Σημ. τ. μετ.).

49. Έκτες είναι η συνήρηση δύο φθόγγων που απέχουν κατά διαστήματα έκτης. (Σημ. τ. μετ.).

50. Παρεστιγμένες νότες που διακρίνονται από ένα σημάδι αύξησης που μπαίνει πάνω δεξιά από τη νότα και της δίνει ρυθμική αξία άλλο μυσό από ότι είχε. (Σημ. τ. μετ.).

51. Deutsch: *Mozart und die Wiener Logen*, p. 10.

52. Mozart: *Die Maurerfreude* KV 471.

53. Σαν ουσιαστικό, είναι ο ήχος που παράγεται από έγχορδα όργανα με τσίμπημα της χορδής. Σαν επίρρημα το παίξιμο μ' αυτό τον τρόπο, δηλαδή τοιμπώντας με τα χέρια τις χορδές. (Σημ. τ. μετ.).

54. Βλ. σημ. 72

55. Σημαίνει και χρωματισμό έντασης του ήχου από το γλυκύτερο ως το δυνατότερο που μπορεί να αποδοθεί, λ.χ. πιανίσσимо, φορτίσσιμο, κρεσέντο, κ.λπ., και χρωματισμό έκφρασης του αισθήματος, λ.χ. dolce γλυκά, lieto εύθυμα, tristamente λυπητερά, calmato γαλήνια, grandioso μεγαλόπρεπα, κ.τ.λ. (Σημ. τ. μετ.).

56. Στην κλασική αρμονία κάθε διάφανη συγχορδία πρέπει υποχρεωτικά να λυθεί, να καταλήξει σε σύμφωνη συγχορδία. (Σημ. τ. μετ.).

57. Ο όρος αυτός σημαίνει το σημείο όπου, ύστερα από διαδοχή συγχορδιών, δίνεται η εντύπωση μιας καταλήξεως, ή του τέλους.

58. Το αντίθετο από ελασσον, βλ. σημ. 54.

59. Βλ. σημ. 72.

60. Βλ. σημ. 72.

61. Διάσημος Ιταλός πιανίστας (1746-1832), ένας από τους μεγαλύτερους δεξιότεχνες και δάσκαλους στο όργανο αυτό. Εισήγαγε πολλές τελειοποιήσεις στην τεχνική του πιάνου από τις οποίες επωφελήθηκαν πολλοί σύγχρονοί του συνθέτες, ανάμεσά τους και ο Μπετόβεν. Έγραψε 106 σονάτες για πιάνο, συμφωνίες κ.ά. (Σημ. τ. μετ.).

62. Βλ. σημ. 72.

63. Μελωδικό τραγούδι, ή μελωδία ειδικά για φωνή, με χαρακτηριστικά συχνά θρηνητικό. (Σημ. τ. μετ.).

64. Nette: *Mozart und die Königliche Kunst*, p. 142.

65. Σαν ουσιαστικό το αργό μέρος μιας μουσικής σύνθεσης, σαν επίρρημα αργά στην εκτέλεση. (Σημ. τ. μετ.).

66. Nette: *Mozart und die Königliche Kunst*, p. 63 (n.).

67. Τριτότοκος γιός του Φραγκίσκου Α' και της Μαρίας Θηρεσίας, αδερφός του Ιωσήφ Β' και της Μαρίας Αντουανέτας, εχθρός και πολέμιος της Γαλλικής Επανάστασης. Γεννήθηκε το 1747, από το 1765 ήταν Δούκας της Τοσκάνης, όπου και απαγόρευσε την Ιερά Εξέταση το 1787· το 1790 έγινε αυτοκράτορας της Γερμανίας, πέθανε το 1792. (Σημ. τ. μετ.).

68. Το ζωηρό και γρήγορο μέρος μιας συμφωνίας ή σονάτας κ.λπ. σαν ουσιαστικό, ζωηρά και γρήγορα στην εκτέλεση σαν επίρρημα. (Σημ. τ. μετ.).

69. Βλ. σημ. 72.

70. *Musicians journal*, 1932. Article by Aniquary.

71. Είδος μουσικής απαγγελίας που βασίζεται στην καλή προσωδία. Διακρίνεται για την περιορισμένη μελωδική γραμμή της που δεν πνίγει αλλά υπογραμμίζει το ποιητικό κείμενο.

(Σημ. τ. μετ.).

72. *Goethe und die Freimaurerei* p. 97.- Το λιμπρέτο του *Μαγικού Αυλού*, είναι βασισμένο πάνω σε ένα ανατολικό παραμύθι. Στην αρχική ιστορία, ένα βασιλόπουλο έχει σταλεί από μία βασίλισσα νεραϊδών να λευτερώσει την κόρη της από έναν μάγο. Για να τον βοηθήσει στις διάφορες δυσκολίες που θα συναντήσει του δίνει ένα μαγικό όργανο, και μ' αυτό το βασιλόπουλο κατορθώνει να λευτερώσει την νεραϊδοβασιλοπούλα και να την παντρευτεί.

Στο *Μαγικό Αυλό*, ο ρόλος των χαρακτήρων αντιστρέφεται. Η βασίλισσα των νεραϊδών γίνεται η κακή Βασίλισσα της Νύχτας, που η κόρη της Παμίνα, βρίσκεται στα χέρια του Σαράστρο, αρχιερέα της Ίσιδας και του Όσιρι, και είναι στη φυλακή.

Στην πρώτη πράξη, ο Ταμίνο, ένα βασιλόπουλο της Αιγύπτου, δέχεται την επίθεση ενός φιδιού, και γλυτώνει απ' αυτό από Τρεις Κυρίες που υπηρετούν τη Βασίλισσα της Νύχτας, οι οποίες σκοτώνουν το φίδι και δείχνουν στον Ταμίνο ένα πορτραίτο της Παμίνας. Αυτός την ερωτεύεται μόλις βλέπει το πορτραίτο, και δέχεται να πάει να τη λευτερώσει απ' το Σαράστρο. Για να τον βοηθήσουν του δίνουν το *Μαγικό Αυλό* για να τον οδηγή, και έναν συνοδό, τον Παπαγένο, έναν κυνηγό πουλιών (μισός πουλί μισός άνθρωπος ο ίδιος), που είναι εφοδιασμένος με μία αρμαθιά *Μαγικά Κουδούνια*.

Ο Ταμίνο φτάνει στο ναό και συναντιέται εκεί με έναν από τους Ιερείς, που τον πληροφορεί ότι ο Σαράστρο δεν είναι κακός μάγος αλλά σοφός και καλός ιερέας, και ότι δεν έχει φυλακισμένη την Παμίνα, αλλά τη φυλάει από την κακή επίδραση της μητέρας της. Ο Ταμίνο παραμένει στα προπύλαια του ναού, μη μπορώντας να μπει γιατί δεν είναι μνημένος, και παίζει τον Αυλό. Στο μεταξύ, όμως, ο Μονόστατος, ένας μαυριτανός υπηρέτης του Σαράστρο, δοκιμάζει να βιάσει την Παμίνα, και τη σώζει ο Παπαγένο που φτάνει ξαφνικά, παίζοντας τα *Μαγικά Κουδούνια*. Ύστερα ακούοντας το *Μαγικό Αυλό*, η Παμίνα και ο Παπαγένο βρίσκουν τον Ταμίνο, και οι δύο αγαπημένοι ενώνονται για λίγο. Τότε μπαίνει ο Σαράστρο, και πληροφορεί τον Ταμίνο ότι πριν να μπορέσουν να ενωθούν για πάντα, αυτός πρέπει να υποστεί μερικές δοκιμασίες. Η πρώτη απ' τις δοκιμασίες αυτές είναι μια δοκιμασία σωπής, και γι' αυτό πρέπει να χωριστεί από την Παμίνα και να μη ξαναμιλήσει μαζί της. Έτσι και γίνεται.

Στο μεταξύ η Βασίλισσα της Νύχτας συνομωτεί ενάντια στο Σαράστρο, και στέλνει στην Παμίνα ένα εγχειρίδιο για να τον σκοτώσει. Η Παμίνα, όμως, πιστεύοντας ότι ο Ταμίνο δεν την αγαπάει πιά δοκιμάζει μ' αυτό να σκοτώσει τον εαυτό της αλλά σώνεται από τα Τρία Πνεύματα που υπηρετούν το ναό. Τελικά με τη βοήθεια του *Μαγικού Αυλού* βρίσκει τον Ταμίνο, περνάνε μέσα απ' τη φωτιά και το νερό, που είναι η τελευταία δοκιμασία και γίνονται ικανοί να ενωθούν και να μπουνέ μέσα στο ναό της σοφίας. Ο Παπαγένο όμως δεν μπόρεσε να περάσει τη δοκιμασία της σωπής και γι' αυτό δεν γίνεται δεχτός στο ναό. Καθώς αφίνεται μονάχος δοκιμάζει να κρεμαστεί, αλλά σώζεται κι αυτός από τα τρία πνεύματα, και τα *Μαγικά Κουδούνια* του φέρνουν για σύντροφο μια φτερωτή γυναίκα, την Παπαγένα.

Στην τελευταία πράξη η Βασίλισσα της Νύχτας, μαζί με το Μονόστατο και τις Τρεις Κυρίες, κάνει μία επίθεση να καταστρέψει το ναό, αλλά ο Σαράστρο, φορώντας την Εφτάδιπλη Ασπίδα του Ήλιου την αποκρούει, και η όπερα τελειώνει με την είσοδο του Ταμίνο και της Παμίνας στο ναό, όπου γίνονται δεχτοί με χαρά απ' τους μνημένους. (Σημ. τ. μετ.).

73. *Music and Life* No 17.- (Ο Dunman είναι σύγχρονος Άγγλος μουσικοκριτικός που ασχολήθηκε ιδιαίτερα με το Μότσαρτ). (Σημ. τ. μετ.).

74. Emanuel Schikaneder (1751-1812), ηθοποιός και διευθυντής ενός περιοδεύοντος θιάσου, για τον οποίο έγραψε δράματα και όπερες. Ίδρυσε το 1789 ένα λαϊκό θέατρο στα προάστεια της Βιέννης, και γι' αυτό ζήτησε από το Μότσαρτ μιά όπερα. Έτσι ο Μότσαρτ έγραψε τη μουσική για το Μαγικό Αυλό που παραστάθηκε για πρώτη φορά στο θέατρο αυτό, Freihaus Theater, με τον ίδιο το Schikaneder στο ρόλο του Παπαγένο. (Σημ. τ. μετ.).

75. Το κείμενο όπερας ή ορατόριου. (Σημ. τ. μετ.).

76. Edward Dent (1876-1957), καθηγητής της μουσικής στο πανεπιστήμιο του Καίμπεριτζ και συγγραφέας πολλών μουσικολογικών έργων, ανάμεσά τους: Αλέξανδρος Σκαρλάτι, Οι Όπερες του Μότσαρτ, Οι Βάσεις της Αγγλικής Όπερας, κ.ά. (Σημ. τ. μετ.).

77. Giesecke (1761-1834), το πραγματικό του όνομα ήταν Johann Georg Metzler, σπούδαζε νομικά και μεταλλειολογία, αλλά μόλις τελείωσε έγινε ηθοποιός και μέλος του θιάσου του Schikaneder και έτσι πήρε μέρος στην πρώτη παράσταση του Μαγικού Αυλού. Ύστερα, κάτω από μυστηριώδεις περιστάσεις έφυγε απ' τη Βιέννη και άνοιξε μια σχολή μεταλλειολογίας στην Κοπεγχάγη, αλλά και από κει έφυγε για να πάρει μέρος σε μια επιστημονική εξερευνητική αποστολή στη Γροιλανδία όπου έμεινε επτάμιση χρόνια. Τελικά κατέληξε στην Ιρλανδία όπου έγινε καθηγητής της μεταλλειολογίας στο πανεπιστήμιο του Δουβλίνου. Το 1818 ξαναπήγε στη Βιέννη και τότε ισχυρίστηκε ότι αυτός είχε γράψει το λιμπρέτο για το Μαγικό Αυλό, που ίσαμε τότε θεωρούνταν αναμφισβήτητο έργο του Schikaneder. Όλο το ζήτημα το συζητάει ο Dent στο έργο του Οι Όπερες του Μότσαρτ. Και ο Giesecke και ο Schikaneder ήταν Μασόνοι. (Σημ. τ. μετ.).

78. Engel: Geschichte des Illuminaten Ordens.

79. Die Maurerfreude KV 471, and Fine Kleine Freimaurer Kantate KV 623.

80. Bradley: Bro. Mozart and his Masonic Friends, p. 14.

81. Βλ. σημ. 72.

82. Βλ. σημ. 72.

83. Βλ. σημ. 72.

84. Βλ. σημ. 72.

85. Βλ. σημ. 72.

86. Την Επτάδυπλη Ασπίδα του Ήλιου, την είχε πρώτα ο πατέρας της Παμίνας και άντρας της Βασίλισσας της Νύχτας, και την άφισε όταν πέθανε στο Σαράστορ ορξζοντάς τον έτσι διάδοχό του στο ναό της σοφίας όπου ήταν ο ίδιος αρχιερέας. Βλ. και σημ. 77. (Σημ. τ. μετ.).

87. Μαρία Θηρεσία (1717-1780), Γερμανίδα αυτοκράτειρα, και βασίλισσα της Ουγγαρίας, Βοημίας, Αυστρίας κ.λπ., μητέρα του Ιωσήφ Β' με τον οποίον είχε πολλές διαφωνίες. Μεγάλο μέρος της βασιλείας της πέρασε με πολέμους για τη σταθεροποίησή της στο θρόνο και τη διατήρηση και επέκταση της αυτοκρατορίας της. (Σημ. τ. μετ.).

88. Engel: Geschichte de Illuminaten Ordens.

89. Ίδιο.

90. Bornhausen: Mozart's Zauberflöte, p. 20.

91. Βλ. σημ. 72.

92. Βλ. σημ. 72. Engel: Geschichte des Illuminaten Ordens.

93. Βλ. σημ. 72.

94. Βλ. σημ. 72.

95. Mozart's: Letters (ed. Anderson), p. 386.

96. Bradley: *Bro. Mozart and his Masonic Friends*, p. 13.

97. Ονομαστός Γερμανός ποιητής (1724-1803), γνωστός και για την ελληνομάθειά του. Έγραψε μεγάλα επικά ποιήματα, ύμνους, λυρικά τραγούδια και δράματα, και άσκησε μεγάλη επίδραση στην εξέλιξη της γερμανικής γλώσσας. Απ' αυτόν διδάχτηκε και ο Γκαίτε τον ελεύθερο στίχο (Σημ. τ. μετ.).

98. Le Forestier: *Les Illuminées de Bavière*, p. 633.

99. Πρόκειται για τους ιδρυτές του γνωστού αγγλικού μουσικού εκδοτικού οίκου *Novello* που συνεχίζει τις εκδόσεις του και σήμερα. (Σημ. τ. μετ.).

100. Medici and Hughes: *A Mozart Pilgrimage*, p. 95.

101. Έτσι ονομάζονταν οι Προλετάριοι στη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης (Σημ. τ. μετ.). Dent: *Mozart's Operas* (2nd ed.), p. 259.

102. Βλ. Μάρξ-Ένγκελς: *Διαλεχτά έργα*, τομ. Β' σελ. 125-140, ελλην. έκδοσης (Σημ. τ. μετ.).

Παραπομπές από τον *Μαγικό Αυλό*

(a) Πράξη I, No 7, Tr. E. J. Dent, p. 57.

(b) 'Ιδιο 'Ιδιο p. 26.

(c) 'Ιδιο No 8, 'Ιδιο p. 79.

(d) 'Ιδιο No 5, 'Ιδιο p. 41.

(e) 'Ιδιο No 8, 'Ιδιο p. 72.

(f) 'Ιδιο No 8, Tr. Natalia Macfarren (Novello), p. 79.

(g) Πράξη II, No 10, Tr. E. J. Dent, p. 96.

(h) Πράξη II, No 21, 'Ιδιο p. 146. Tr. N. Macfarren, p. 125.

(i) Πράξη II, No 21, 'Ιδιο p. 193.

Σύντομη Βιβλιογραφία αγγλικών βιβλίων

Jahn: *Life of Mozart* (3 vols.). Dent: *Mozart's Operas* Anderson: *Letters of Mozart* (3 vols.). Farmer: *New Mozartiana*. (Βλέπε επίσης *Music and Life*, Nos 16 and 17) Medici and Hughes: *A Mozart Pilgrimage*. 57.

Μετάφραση και σχόλια, Χρήστος Αλεξίου